

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

dr Witold Borysiak

***Odpowiedzialność cywilnoprawna sędziego
(perspektywa prawnoporównawcza)***

Warszawa 2016

Spis treści

I. Wykaz skrótów	1
1. Kodeksy państw obcych.....	1
2. Organy i instytucje.....	1
3. Publikatory	2
4. Inne skróty (niestosowane powszechnie).....	2
5. Skróty literatury oraz orzecznictwa. Założenia	3
II. Wprowadzenie.....	4
1. Uwagi ogólne	4
2. Założenia badań prawnoporównawczych	5
III. Uwagi prawnoporównawcze	7
1. Niemcy	7
1.1. <i>Uwagi wprowadzające</i>	7
1.2. <i>Regulacja konstytucyjna</i>	8
1.3. <i>Odpowiedzialność państwa za czyny sędziego</i>	9
1.3.1. <i>Uwagi ogólne</i>	9
1.3.2. <i>Przesłanki odpowiedzialności państwa na podstawie § 839 ust. 1 zd. 1 BGB w zw. z art. 34 Konstytucji Niemiec</i>	11
1.3.3. <i>Przesłanki wyłączenia odpowiedzialności państwa na podstawie § 839 ust. 2 zd. 1 BGB w zw. z art. 34 Konstytucji Niemiec</i>	12
1.3.4. <i>Przesłanki wyłączenia odpowiedzialności państwa na podstawie § 839 ust. 1 zd. 2 oraz § 839 ust. 3 BGB w zw. z art. 34 Konstytucji Niemiec</i>	16
1.4. <i>Odpowiedzialność osobista sędziego</i>	17
1.5. <i>Roszczenia regresowe i ich przesłanki</i>	18
2. Francja.....	20
2.1. <i>Uwagi wprowadzające</i>	20
2.2. <i>Regulacja konstytucyjna</i>	20
2.3. <i>Odpowiedzialność państwa za czyny sędziego</i>	21
2.4. <i>Odpowiedzialność osobista sędziego</i>	25
2.5. <i>Roszczenia regresowe i ich przesłanki</i>	28
3. Anglia	30
3.1. <i>Uwagi wprowadzające</i>	30
3.2. <i>Regulacja konstytucyjna</i>	31
3.3. <i>Odpowiedzialność państwa za czyny sędziego</i>	31
3.4. <i>Odpowiedzialność osobista sędziego</i>	32
3.5. <i>Roszczenia regresowe i ich przesłanki</i>	38
4. Austria	40

4.1. Uwagi wprowadzające.....	40
4.2. Regulacja konstytucyjna.....	40
4.3. Odpowiedzialność państwa za czyny sędziego.....	41
4.4. Odpowiedzialność osobista sędziego.....	43
4.5. Roszczenia regresowe i ich przesłanki.....	44
5. Szwajcaria.....	45
5.1. Uwagi wprowadzające.....	45
5.2. Regulacja konstytucyjna.....	45
5.3. Odpowiedzialność państwa za czyny sędziego.....	46
5.4. Odpowiedzialność osobista sędziego.....	48
5.5. Roszczenia regresowe i ich przesłanki.....	49
6. Włochy.....	51
6.1. Uwagi wprowadzające.....	51
6.2. Regulacja konstytucyjna.....	51
6.3. Odpowiedzialność państwa za czyny sędziego.....	52
6.4. Odpowiedzialność osobista sędziego.....	54
6.5. Roszczenia regresowe i ich przesłanki.....	56
7. Hiszpania.....	58
7.1. Uwagi wprowadzające.....	58
7.2. Regulacja konstytucyjna.....	58
7.3. Odpowiedzialność państwa za działania sędziego.....	59
7.4. Odpowiedzialność osobista sędziego.....	60
7.5. Roszczenia regresowe i ich przesłanki.....	61
8. Podsumowanie.....	63
VII. Literatura.....	66

I. Wykaz skrótów

1. Kodeksy państw obcych

ABGB – Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie z 1 czerwca 1811 r. [Austria]

BGB – Bürgerliches Gesetzbuch z 18 sierpnia 1896 r. [Niemcy]

CC – Codice civile z 16 marca 1942 r. [Włochy]

KN – Code Civil z 21 marca 1804 r. [Francja]

OR – Bundesgesetz betreffend die Ergänzung des Schweizerischen Zivilgesetzbuches (Fünfter Teil: Obligationenrecht) z 30 marca 1911 r. [Szwajcaria]

ZGB – Schweizerisches Zivilgesetzbuch z 10 grudnia 1907 r. [Szwajcaria]

ZPO – Zivilprozeßordnung z 30 stycznia 1877 r. [Niemcy]

2. Organy i instytucje

BGH – Bundesgerichtshof [Niemcy]

BVerfG – Bundesverfassungsgericht [Niemcy]

Cour de Cass. – Cour de Cassation [Francja]

LG – Landesgericht [Niemcy]

OGH – Oberster Gerichtshof [Austria]

OLG – Oberlandesgericht [Niemcy]

RG – Reichsgericht [Niemcy]

TFS – Tribunal Fédéral Suisse [Szwajcaria]

3. Publikatory

All E.R. – „All England Law Reports” [Wielka Brytania]

BGBI. – „Bundesgesetzblatt” [Niemcy, Austria]

BGE – „Entscheidungen des Schweizerischen Bundesgerichts” [Szwajcaria]

BGHZ – „Entscheidungen des Bundesgerichtshof in Zivilsachen” [Niemcy]

BVerfGE – „Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts” [Niemcy]

Ch. – „Law Reports, Chancery” [Wielka Brytania]

Dalloz – „Recueil Dalloz” [Francja]

Dz.U. – Dziennik Ustaw

Gaz. Pal. – „Gazette du Palais” [Francja]

JBI – „Juristische Blätter” [Austria]

JZ – „Juristenzeitung” [Niemcy]

NJW – „Neue Juristische Wochenschrift” [Niemcy]

ÖJZ – „Österreichische Juristenzeitung” [Austria]

RGBl. – „Reichsgesetzblatt” [Niemcy, Austria]

RGZ – „Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen Entscheidungen”
[Niemcy]

UKHL – „United Kingdom House of Lords” [Wielka Brytania]

WLR – „Weekly Law Reports” [Wielka Brytania]

4. Inne skróty (niestosowane powszechnie)

nb – numer brzegowy

niepubl. – niepublikowany

5. Skróty literatury oraz orzecznictwa. Założenia

Wszystkie wykorzystane w pracy materiały cytowane są przez podanie autora oraz pełnych danych bibliograficznych. Pełna alfabetycznie uszeregowana bibliografia znajduje się na końcu pracy.

Orzeczenia francuskiego *Cour de Cassation* podane są w wersji ograniczonej do daty wydania orzeczenia oraz sygnatury. Jeżeli nic odmiennego nie jest wskazane w odnośniku bibliograficznym, orzeczenia te są cytowane za bazą orzecznictwa dostępną na: www.legifrance.gouv.fr, dział jurisprudence judiciaire.

Orzeczenia austriackiego OGH podane są w wersji ograniczonej do daty wydania orzeczenia oraz sygnatury. Jeżeli nic odmiennego nie jest wskazane w odnośniku bibliograficznym, orzeczenia te są cytowane za bazą orzecznictwa dostępną na: www.ris.bka.gv.at, dział Judikatur/Justiz.

Orzeczenia Szwajcarskiego Trybunału Federalnego (*Tribunal Fédéral Suisse*) z lat 1954–2015 podane są w wersji ograniczonej do daty wydania orzeczenia oraz sygnatury za bazą orzecznictwa dostępną na: www.bger.ch. Dotyczy to w szczególności orzeczeń opublikowanych w oficjalnym zbiorze BGE. Roczniki 1875–1953 są dostępne za pośrednictwem Uniwersytetu Berneńskiego (http://servat.unibe.ch/dfr/dfr_bge00.html).

Dane bibliograficzne orzeczeń innych trybunałów oraz sądów zagranicznych są podane w wersji pełnej.

II. Wprowadzenie

1. Uwagi ogólne

Zagadnienie odpowiedzialności cywilnej sędziego za czyny związane z wykonywaną przez niego władzą sądowniczą pozostaje jednym z najbardziej interesujących zagadnień w prawie porównawczym w zakresie odpowiedzialności deliktowej władzy publicznej¹. Stykają się bowiem w tym zakresie przeciwstawne założenia systemowe: z jednej strony potrzeba ochrony niezawisłości sędziowskiej oraz porządku publicznego, a z drugiej strony prawo każdego pokrzywdzonego bezprawnym działaniem do naprawienia szkody.

W doktrynie prawa porównawczego wyróżnia się trzy wstępne pytania w ramach, których rozważa się odpowiedzialność cywilną państwa za sędziów².

Pierwszą z nich jest to, czy odpowiedzialnością państwa (i odpowiednio sędziego) rządzą ogólne zasady odpowiedzialności cywilnej, czy zasady szczególne unormowane zwykle w szczegółowych ustawach.

Po drugie, w tych systemach, w których obowiązują regulacje szczegółowe, pojawia się pytanie o to, czy są one elementem prawa prywatnego, czy traktowane są jako element prawa publicznego (prawa administracyjnego).

Po trzecie, pytanie o to, które sądy (sądy cywilne czy sądy administracyjne) są właściwe do rozstrzygnięcia sporów odszkodowawczych.

Według tej metodologii tradycyjnie wyróżnia się:

- model odpowiedzialności oparty na regułach prawa administracyjnego (prawo francuskie, szwajcarskie i hiszpańskie),

¹ Por. m.in. Ch. von Bar, *The common European Law of Torts. Volume II*, Oxford 2000, s. 504 oraz W. van Gerven, J. Lever, P. Larouche, *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law*, Oxford-Portland 2000, s. 392.

² Por. E. Bagińska, *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej*, Warszawa 2006, s. 6.

- model odpowiedzialności opartej na szczególnym reżimie cywilnoprawnym (prawo niemieckie i austriackie),
- model odpowiedzialności opartej na zasadach ogólnych (prawo angielskie oraz włoskie)³.

Mimo tych różnic uniwersalny charakter rozwiązań przyjmowanych w innych systemach prawnych sprawia, że zaprezentowanie tego dorobku wydaje się być nie tylko użyteczne, ale też inspirujące dla rozważań dotyczących prawa polskiego. Dotyczy to zwłaszcza zasad odpowiedzialności państwa za działania sędziego, możliwości kierowania przeciwko niemu bezpośrednio roszczeń przez poszkodowanego oraz kierowania przez państwo roszczeń regresowych względem sędziego.

Analiza taka jest tym bardziej wskazana, gdyż w niektórych ustawodawstwach obcych w ostatnich latach doszło do zmian regulacji dotyczących tego zagadnienia. Zaobserwować można w tym zakresie zarówno rozwiązania rozszerzające odpowiedzialność cywilną sędziów (zwłaszcza w zakresie możliwości podnoszenia przeciwko im roszczeń regresowych np. w prawie włoskim), jak też i rozwiązania, które ograniczają taką odpowiedzialność obarczając nią przede wszystkim państwo jako podmiot publiczny (por. zmiany wprowadzone w 2015 r. w prawie hiszpańskim).

2. Założenia badań prawno-porównawczych

W badaniu starano się opisać najważniejsze porządki prawne krajów należących do Unii Europejskiej lub Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, uwzględniając przy tym nie tylko kraje, których rozwiązania prawne mają i miały największy wpływ na prawo polskie (prawo niemieckie oraz francuskie), lecz także kraje o ugruntowanej tradycji prawnej – zarówno tzw. kręgu romańskiego (prawo włoskie i hiszpańskie), jak i tzw. kręgu germańskiego (prawo austriackie oraz szwajcarskie).

Podkreślić należy jednak, że ze względu na cel badania akcenty w ramach analizy prawno-porównawczej nie zostały rozłożone równo. Na szczególną uwagę zasługują te systemy prawne, których wpływ na kształt prawa polskiego w zakresie

³ Por. za wielu C. van Dam, *European tort law*, Oxford 2013, s. 533 i nast.

odpowiedzialności odszkodowawczej jest największy i które wykazują wystarczające podobieństwo w zakresie podstawowych założeń dotyczących pozycji sędziego. Dotyczy to przede wszystkim prawa niemieckiego z jego ogromnym i zarazem oryginalnym dorobkiem orzecznictwa i doktrynalnym, a także prawa francuskiego, austriackiego i szwajcarskiego.

Omówione zostały również rozwiązania przyjęte w prawie angielskim, którego tradycja prawna lokuje się w systemie prawnym *common law*. Mimo że rozwiązania tego porządku prawnego w zakresie prawa odszkodowawczego (zwłaszcza brak konstytucyjnej podstawy odpowiedzialności państwa za działanie jego funkcjonariuszy oraz koncepcja wielości deliktów) nie mogą być wprost przeniesione do ustawodawstwa polskiego, mogą być one traktowane jako cenne źródło inspiracji (zwłaszcza w zakresie długoletniego rozwoju orzecznictwa w tej kwestii). Pominięcie tego systemu prawnego zubożyłoby także ostateczny wynik pracy.

Omówienie prawa włoskiego i hiszpańskiego jest konieczne ze względu na znaczne zmiany ustawowe, w zakresie odpowiedzialności sędziego, do których doszło w ubiegłym roku. Interesujące będzie w tym zakresie zwłaszcza przedstawienie prawa włoskiego, gdyż opinia o działalności sądownictwa włoskiego, a zwłaszcza długości toczących się we Włoszech postępowań, jest powszechnie dość krytyczna. Szerzej przedstawiona zostanie również regulacja hiszpańska ze względu na zmiany wprowadzone w tym porządku prawnym w 2015 r. ograniczające odpowiedzialność cywilną sędziów wobec osób trzecich.

Najważniejsze rozwiązania poszczególnych kodeksów oraz ustaw cytowane będą w ich oryginalnej wersji. Było to konieczne zwłaszcza w tych wypadkach, gdy ustanawiały one przesłanki odpowiedzialności państwa za działanie władzy sądowniczej oraz odpowiedzialności osobistej sędziów za własne czyny (co związane było z późniejszymi przesłankami możliwości podnoszenia w stosunku do nich roszczeń regresowych). Zagadnienia związane z procedurą dochodzenia takich roszczeń zostały omówione jedynie w tym zakresie, w jakim było to konieczne dla zobrazowania specyfiki danego systemu prawnego.

III. Uwagi prawnoporównawcze

1. Niemcy

1.1. Uwagi wprowadzające

W prawie niemieckim zasady odpowiedzialności deliktowej państwa za działania funkcjonariuszy podlegają szczególnemu reżimowi w ramach prawa czynów niedozwolonych. Reżim ten tworzą dwie normy: art. 34 Konstytucji Niemiec z 23 maja 1949 r. oraz art. 839 BGB (tzw. *Haftung bei Amtspflichtverletzung*).

Regulacja zawarta w niemieckim kodeksie cywilnym ustanawia przesłanki odpowiedzialności funkcjonariusza państwowego za szkody wyrządzone osobom trzecim przy wykonywaniu władzy państwowej. Art. 34 Konstytucji Niemiec z 23 maja 1949 r. wprowadza zaś odpowiedzialność państwa za działania funkcjonariusza, który wyrządził osobie trzeciej szkodę przy sprawowaniu powierzonej mu funkcji (*Staatshaftung*). W tym znaczeniu art. 34 Konstytucji Niemiec „przenosi” przewidzianą przez § 839 BGB osobistą odpowiedzialność urzędnika na państwo lub inny podmiot publiczny⁴. Za działania funkcjonariuszy przypisanie odpowiedzialności odszkodowawczej państwu następuje z mocy pierwszego z tych przepisów, natomiast dokładne przesłanki roszczenia odszkodowawczego zawiera art. 839 BGB⁵. Dlatego też art. 34 Konstytucji Niemiec określa się jako *haftungsverlagernde*

⁴ Zob. zwłaszcza wyrok niemieckiego Federalnego Sądu Konstytucyjnego z 19 października 1982 r., 2 BvF 1/81, BVerfGE tom 61, s. 149 i nast. W doktrynie zob. H.J. Papier, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 5, Schuldrecht, Besonderer Teil 5, §§ 705-853*, red. P.Ulmer, München 2004, s. 2135; H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse, §§ 839, 839a*, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 26, s. 23; H. Brox, W-D. Walker, *Besonderes Schuldrecht*, München 2011, s. 508 oraz M. Fuchs, W. Pauker, *Delikts- und Schadensersatzrecht*, Berlin-Heidelberg 2012, s. 204.

⁵ Jak podnosi się w judykaturze i doktrynie niemieckiej, przepis § 839 BGB jest przepisem „uzasadniającym odpowiedzialność cywilną” danego podmiotu, natomiast art. 34 Konstytucji Niemiec stanowi „normę przenoszącą odpowiedzialność”, przypisując ją innemu podmiotowi – por. H.J. Papier, *Staatshaftung*, [w:] *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band VIII. Grundrechte: Wirtschaft, Verfahren, Gleichheit*, red. J. Isensee, P. Kirchhof, Heidelberg 2010, s. 654, nb 13.

Norm, zaś § 839 BGB jako *haftungsbegründende Norm*⁶.

Regulacja prawa niemieckiego jest krytykowana w doktrynie jako zbyt skomplikowana⁷. Podkreśla się, że w trakcie tworzenia BGB ustawodawca niemiecki wychodził z założenia, że w przypadku naruszenia obowiązków służbowych urzędnicy nie działają w ramach powierzonych im zadań, co powodowało, iż to nie państwo, ale co najwyżej urzędnicy mogli być pociągnięci do odpowiedzialności⁸. Od założenia tego odszedł ustawodawca konstytucyjny, jednakże nie zdecydował się na zmianę regulacji zawartej w BGB.

1.2. Regulacja konstytucyjna

Na płaszczyźnie ustrojowej w prawie niemieckim odpowiedzialność państwa za szkody wyrządzone w związku z działalnością władzy sądowniczej wynika z ogólnej regulacji art. 34 Konstytucji Niemiec⁹. Zgodnie z tym przepisem: „Jeżeli ktoś w sprawowaniu powierzonego mu urzędu publicznego naruszy obowiązek służbowy w stosunku do osoby trzeciej, odpowiedzialność zasadniczo (*grundsätzlich*) ponosi państwo lub korporacja, w służbie której pozostaje. W przypadku działania zamierzonego lub rażącego niedbalstwa zastrzega się prawo regresu. W sprawach

⁶ Zob. szerzej F. Ossenbuhl, *Staatshaftungsrecht*, München 1998, s. 12; H.J. Papier, *Staathaftung*, [w:] *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band VIII. Grundrechte: Wirtschaft, Verfahren, Gleichheit*, red. J. Isensee, P. Kirchhof, Heidelberg 2010, s. 654, nb 13; H. Maurer, *Allgemeines Verwaltungsrecht*, München 2011, s. 666 i nast.; M. Fuchs, W. Pauker, *Delikts- und Schadensersatzrecht*, Berlin-Heidelberg 2012, s. 204.

⁷ Zob. za wielu H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse, §§ 839, 839a*, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 24, s. 22.

⁸ Zob. F. Ossenbuhl, *Staatshaftungsrecht*, München 1998, s. 7; H.J. Papier, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 5, Schuldrecht, Besonderer Teil 5, §§ 705-853*, red. P. Ulmer, München 2004, s. 2091-2092 oraz H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse, §§ 839, 839a*, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 26, s. 23.

⁹ Przepis ten brzmi w oryginale: „*Verletzt jemand in Ausübung eines ihm anvertrauten öffentlichen Amtes die ihm einem Dritten gegenüber obliegende Amtspflicht, so trifft die Verantwortlichkeit grundsätzlich den Staat oder die Körperschaft, in deren Dienst er steht. Bei Vorsatz oder grober Fahrlässigkeit bleibt der Rückgriff vorbehalten. Für den Anspruch auf Schadensersatz und für den Rückgriff darf der ordentliche Rechtsweg nicht ausgeschlossen werden*“.

roszczeń odszkodowawczych oraz z tytułu regresu nie można wyłączyć drogi prawnej przed sądami powszechnymi”¹⁰.

Z przepisu tego można wyprowadzić trzy normy:

- pierwsza z nich przewiduje odpowiedzialność odszkodowawczą państwa lub innego podmiotu prawa publicznego, na rzecz i w imieniu którego działał dany funkcjonariusz publiczny, za działania tego funkcjonariusza;
- druga z nich przewiduje roszczenie regresowe państwa lub innego podmiotu prawa publicznego względem funkcjonariusza, który działał w sposób zamierzony (z winy umyślnej) lub w sposób rażąco niedbały;
- trzecia z nich poddaje spory wynikające ze spraw związanych z dochodzeniem roszczeń odszkodowawczych od państwa lub roszczeń regresowych państwa względem jego funkcjonariuszy drodze sądowej.

1.3. Odpowiedzialność państwa za czyny sędziego

1.3.1. Uwagi ogólne

Tak jak było to opisywane w punkcie 1.1 opracowania, na podstawie art. 34 Konstytucji Niemiec obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej przez sędziego przy sprawowaniu powierzonego mu urzędu publicznego spoczywa na władzach państwowych lub na jednostce organizacyjnej, w służbie której on pozostaje¹¹. W tym zakresie w miejsce osobistej odpowiedzialności sędziego, który naruszył obowiązek służbowy, istnieje odpowiedzialność państwa. Przesłanki, w wyniku których może powstać odpowiedzialność państwa za działania sędziego, określa § 839 BGB, który konkretyzuje w tym zakresie normę konstytucyjną¹².

¹⁰ Tekst omawianego artykułu w przekładzie na język polski za: *Konstytucja Niemiec*, tłum. B. Banaszak, A. Malicka. Warszawa 2008 Tłumaczenie za stroną sejmową <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/niemcy.html>.

¹¹ Por. co do charakteru tej normy H.J. Papier, *Staathaftung*, [w:] *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band VIII. Grundrechte: Wirtschaft, Verfahren, Gleichheit*, red. J. Isensee, P. Kirchhof, Heidelberg 2010, s. 654, nb 13.

¹² H.J. Papier, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 5, Schuldrecht, Besonderer Teil 5, §§ 705-853*, red. P. Ulmer, München 2004, s. 2092.

Jak wskazuje się w doktrynie *ratio legis* przeniesienia w takich sytuacjach odpowiedzialności na jest ochrona osoby poszkodowanej, której rozwiązanie takie ułatwia naprawienie szkody¹³.

Odpowiedzialność odszkodowawcza państwa za bezprawne działania sędziego jest przypadkiem odpowiedzialności za czyn cudzy, w którym wyłączona jest jednoczesna własna (osobista) odpowiedzialność (sędziego) względem poszkodowanego¹⁴. Odpowiedzialność państwa określa się jako odpowiedzialność pośrednią, gdyż jej zakres wyznaczony jest każdorazowo zakresem odpowiedzialności funkcjonariusza określonym w § 839 BGB¹⁵.

Sprawy z tytułu roszczeń odszkodowawczych kierowanych przeciwko państwu rozpatrują sądy cywilne na zasadach ogólnych (por. art. 34 ust. 3 Konstytucji Niemiec).

W dalszej części omówione zostaną wpierv ogólne przesłanki odpowiedzialności państwa za działania sędziego, jako urzędnika, określone w § 839 ust. 1 zd. 1 BGB, a następnie szczególny wypadek istnienia w § 839 ust. 2 zd. 1 BGB tzw. przywileju związanego z wydawaniem orzeczeń oraz wyjątki od niego. W zasadzie bowiem odpowiedzialność państwa za działania sędziego objęta jest bardziej rygorystyczną hipotezą § 839 ust. 2 zd. 1 BGB, a nie hipotezą § 839 ust. 1 zd. 1 BGB. Tym niemniej w doktrynie wskazuje się liczne wypadki, w których to właśnie hipoteza § 839 ust. 1 zd. 1 BGB będzie określała zakres odpowiedzialności państwa za sędziego (np. sprawy dotyczące obliczania kosztów sądowych, sprawy rejestrowe itd.)¹⁶.

¹³ Tak H.J. Papier, *Staatshaftung*, [w:] *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band VIII. Grundrechte: Wirtschaft, Verfahren, Gleichheit*, red. J. Isensee, P. Kirchhof, Heidelberg 2010, s. 654, nb 14. Zob. też F. Ossenbuhl, *Staatshaftungsrecht*, München 1998, s. 9-10.

¹⁴ Państwu przypisano bowiem obowiązek naprawienia szkody tylko wówczas, gdyby odpowiedzialność odszkodowawczą można by w świetle norm ustawy zwykłej przypisać urzędnikowi. Zob. szerzej H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse, §§ 839, 839a*, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, s. 23 i nast.

¹⁵ Zob. szerzej F. Ossenbuhl, *Staatshaftungsrecht*, München 1998, s. 12 i nast.; H. Maurer, *Allgemeines Verwaltungsrecht*, München 2011, s. 666 i nast.; M. Fuchs, W. Pauker, *Delikts- und Schadensersatzrecht*, Berlin-Heidelberg 2012, s. 204; H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse, §§ 839, 839a*, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 26, s. 23.

¹⁶ Co do wyliczenia takich sytuacji por. H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse, §§ 839, 839a*, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 655, s. 338 i nast.

1.3.2. Przesłanki odpowiedzialności państwa na podstawie § 839 ust. 1 zd. 1 BGB w zw. z art. 34 Konstytucji Niemiec

Do sędziego może znaleźć zastosowanie § 839 ust. 1 zd. 1 BGB ustanawiający ogólne przesłanki odpowiedzialności urzędnika¹⁷. Zgodnie z nim jeżeli funkcjonariusz publiczny w sposób umyślny lub przez niedbalstwo (*vorsätzlich oder fahrlässig*) naruszy obowiązek służbowy (urzędowy), który ma względem osoby trzeciej, zobowiązany jest do naprawienia wynikającej stąd szkody¹⁸. Przesłanką odpowiedzialności odszkodowawczej urzędnika – a w związku z tym państwa – jest wina sędziego¹⁹.

Wina umyślna sędziego istnieje wówczas, gdy podczas swojego działania obejmował on swoją świadomością naruszenie obowiązku urzędowego. Dla ustalenia zamiaru mającego charakter winy umyślnej wystarczy wykazanie wiedzy sędziego o niezgodności działania lub zaniechania z obowiązkiem urzędowym i woli takiego zachowania się. Nie jest wymagane, by wola sędziego obejmowała szkodzący skutek jego postępowania²⁰.

Niedbalstwo określana jest w odwołaniu do tego, czy urzędnik przestrzegał należytej staranności, których poziom określany jest na podstawie obiektywnego miernika staranności. W doktrynie przyjmuje się, że urzędnik postępuje w sposób niedbały w szczególności wtedy, gdy omyłkowo nie przestrzega właściwych przepisów proceduralnych lub nie rozpatruje w sposób prawidłowy stanu prawnego sprawy²¹. Naruszenie obowiązków służbowych w rozumieniu § 839 ust. 1 zd. 1 BGB dotyczy więc także przypadków niewłaściwej wykładni przepisów prawa albo niewłaściwego

¹⁷ Por. szeroko H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse, §§ 839, 839a*, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, s. 338 i nast.

¹⁸ Przepis ten stanowi w oryginale: „*Verletzt ein Beamter vorsätzlich oder fahrlässig die ihm einem Dritten gegenüber obliegende Amtspflicht, so hat er dem Dritten den daraus entstehenden Schaden zu ersetzen*”.

¹⁹ Zob. H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse, §§ 839, 839a*, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 191 i nast., s. 105 i nast.

²⁰ D. Medicus, S. Lorenz, *Schuldrecht II. Besonderer Teil*, München 2010, s. 491, nb 1412.

²¹ H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse, §§ 839, 839a*, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 204 i nast., s. 111 i nast.

ich zastosowania, pod warunkiem jednak, że naruszenie to dotyczy konkretnego przepisu, który jest jasny, a jego ustawowe brzmienie jednoznaczne²². Zasada ta nie dotyczy jednak naruszenia przepisów prawa przy wydaniu wyroku albo innego orzeczenia rozstrzygającego sprawę co do istoty („*urteilsvertretende Entscheidungen*”), gdyż odpowiedzialność sędziego w takich sytuacjach jest uregulowana w § 839 ust. 2 zd. 1 BGB²³.

Wyraźne literalne brzmienie § 839 ust. 1 zd. 1 BGB i odwołanie do obowiązku służbowego, który urzędnik ma względem „osoby trzeciej” jest przykładem realizacji w niemieckim ustawodawstwie zwykłym koncepcji tzw. bezprawności względnej. Zgodnie z nią poszkodowanemu przysługuje odszkodowanie tylko wtedy, gdy naruszona przez władzę publiczną norma prawna ma na celu ochronę poszkodowanego²⁴.

1.3.3. Przesłanki wyłączenia odpowiedzialności państwa na podstawie § 839 ust. 2 zd. 1 BGB w zw. z art. 34 Konstytucji Niemiec

a) Ustęp drugi § 839 BGB dotyczy bezpośrednio sędziów i sprawowanej przez nich władzy sądowniczej. Zgodnie z nim jeżeli urzędnik naruszy spoczywający na nim obowiązek służbowy w sprawie prawnej przy wydawaniu wyroku (*Urteil*), odpowiada za szkodę stąd wynikającą tylko wówczas, gdy naruszenie tych obowiązków jest jednocześnie czynem karalnym (*Straftat*)²⁵.

Przepis ten statuuje więc przywilej sędziego prowadzący do wyłączenia jego odpowiedzialności – a zarazem odpowiedzialności państwa – w okolicznościach

²² Zob. za wielu H.J. Papier, *Staathaftung*, [w:] *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band VIII. Grundrechte: Wirtschaft, Verfahren, Gleichheit*, red. J. Isensee, P. Kirchhof, Heidelberg 2010, s. 670, nb 46 oraz H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse*, §§ 839, 839a, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 204, s. 111.

²³ H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse*, §§ 839, 839a, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 323, s. 168.

²⁴ Zob. za wielu H.J. Papier, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 5, Schuldrecht, Besonderer Teil 5*, §§ 705-853, red. P. Ulmer, München 2004, nb 227 i nast., s. 2173 i nast.

²⁵ Przepis ten stanowi w oryginale: *Verletzt ein Beamter bei dem Urteil in einer Rechtssache seine Amtspflicht, so ist er für den daraus entstehenden Schaden nur dann verantwortlich, wenn die Pflichtverletzung in einer Straftat besteht.*

określonych w tym przepisie. Określa się go jako tzw. przywilej sędziego orzekającego (*Spruchrichterprivileg*²⁶, określane też czasem jako *Urteilsprivileg*)²⁷.

Jako uzasadnienie jego obowiązywania wskazuje się ochronę „mocy prawnej” orzeczeń (*das Schutz der Rechtskraft richterlicher Entscheidungen*)²⁸. Jego istnienie zapobiega bowiem kwestionowaniu prawomocnego rozstrzygnięcia za pomocą cywilnoprawnych roszczeń odszkodowawczych²⁹. Podkreśla się w związku z tym w literaturze niemieckiej, że prawidłowość prawomocnego wyroku w procesie dotyczącym odpowiedzialności odszkodowawczej władzy publicznej za szkodę wyrządzoną przez urzędnika może być podawana w wątpliwość jedynie wyjątkowo (por. uwagi dalej)³⁰. Rozwiązanie to jest również gwarancją niezawisłości sędziowskiej³¹.

b) W przypadku szkód wyrządzonych wskutek czynności orzeczniczych sędziów przesłanką odpowiedzialności państwa jest więc jedynie istnienie po stronie sędziego winy mogącej być mu przypisanej w trybie procesu karnego (prowadzącej do popełnienia przestępstwa zagrożonego sankcją prawną). Dotyczy to przede wszystkim czynów mogących być określone jako „Przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości”³². Jako takie przestępstwa wskazuje się m.in. wadliwe wymierzanie sprawiedliwości na korzyść jednej ze stron procesu

²⁶ Zob. H.J. Papier, *Staathaftung*, [w:] *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band VIII. Grundrechte: Wirtschaft, Verfahren, Gleichheit*, red. J. Isensee, P. Kirchhof, Heidelberg 2010, s. 673, nb 51.

²⁷ H. Brox, W-D. Walker, *Besonderes Schuldrecht*, München 2011, s. 513.

²⁸ H.J. Papier, *Staathaftung*, [w:] *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band VIII. Grundrechte: Wirtschaft, Verfahren, Gleichheit*, red. J. Isensee, P. Kirchhof, Heidelberg 2010, s. 673, nb 51.

²⁹ F. Ossenbuhl, *Staatshaftungsrecht*, München 1998, s. 101; H. Sprau, [w:] *Palandt Bürgerlichen Gesetzbuch mit Nebengesetzen*, München 2016, § 839, nb 63.

³⁰ D. Medicus, S. Lorenz, *Schuldrecht II. Besonderer Teil*, München 2010, s. 492, nb 1414.

³¹ F. Ossenbuhl, *Staatshaftungsrecht*, München 1998, s. 101; H. Sprau, [w:] *Palandt Bürgerlichen Gesetzbuch mit Nebengesetzen*, München 2016, § 839, nb 63; H.J. Papier, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 5, Schuldrecht, Besonderer Teil 5, §§ 705-853*, red. P. Ulmer, München 2004, nb 322, s. 2208.

³² Zob. za wielu H.J. Papier, *Staathaftung*, [w:] *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band VIII. Grundrechte: Wirtschaft, Verfahren, Gleichheit*, red. J. Isensee, P. Kirchhof, Heidelberg 2010, s. 673, nb 51 oraz H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse, §§ 839, 839a*, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 317, s. 166.

(tzw. *Rechtsbeugung* – § 339³³ niemieckiego kodeksu karnego – StGB³⁴) oraz przyjęcie przez sędziego korzyści majątkowej w zamian za obietnicę określonego rozstrzygnięcia sprawy (*Richterbestechlichkeit* – § 332 ustęp 2 StGB)³⁵.

c) Użyty w omawianym przepisie termin „wyrok” jest rozumiany w literaturze niemieckiej szeroko³⁶. Podkreśla się ponadto, że określenie ustawowe „przy wydawaniu wyroku” (*bei das Urteil*), a nie „w wyniku wyroku” (*durch das Urteil*) oznacza, że rozszerza przywilej na inne środki prawne wydawane w toku postępowania niemające charakteru wyroku³⁷.

Pojęciem tym objęte są więc wszystkie decyzje (rozstrzygnięcia), które mogą potencjalnie uzyskać status prawomocności. Uznaje się bowiem, że pojęcie „wyrok w sprawie prawnej” nie należy rozumieć w czysto procesowo-technicznym sensie, ale odnosi się ono także do tzw. orzeczeń zastępujących wyroki³⁸.

To czy inne orzeczenia niż wyroki, a zwłaszcza orzeczenia zastępujące wyroki, mogą być objęte zakresem zastosowania przywileju określonego w § 839 ust. 1 zd. 1 BGB, uzależnia się w szczególności od tego, czy leżące u podstaw wskazanego rozstrzygnięcia postępowanie sądowe jest „postępowaniem prowadzącym do wydania orzeczenia, a więc poddanym określonym regułom procesowym, zmierzającym do zastosowania w konkretnej sprawie norm prawa materialnego”³⁹.

³³ Przepis ten przewiduje odpowiedzialność karną sędziego, który przy prowadzeniu albo rozstrzygnięciu sprawy na korzyść jednej ze stron albo na niekorzyść jednej ze stron w sposób zawiniony narusza prawo.

³⁴ Niemiecki kodeks karny z 15 maja 1871 r. („*Strafgesetzbuch*”, BGBl. I S. 3322, ze zm., dalej jako: „StGB”).

³⁵ H. Brox, W-D. Walker, *Besonderes Schuldrecht*, München 2011, s. 513.

³⁶ Zob. za wielu M. Fuchs, W. Pauker, *Delikts- und Schadensersatzrecht*, Berlin-Heidelberg 2012, s. 212 oraz H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse*, §§ 839, 839a, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 323, s. 168 i nast.

³⁷ M. Fuchs, W. Pauker, *Delikts- und Schadensersatzrecht*, Berlin-Heidelberg 2012, s. 212; H. Sprau, [w:] *Palandt Bürgerlichen Gesetzbuch mit Nebengesetzen*, München 2016, § 839, nb 66; H.J. Papier, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 5, Schuldrecht, Besonderer Teil 5*, §§ 705-853, red. P. Ulmer, München 2004, s. 2210; H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse*, §§ 839, 839a, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 329, s. 172.

³⁸ Zob. za wielu H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse*, §§ 839, 839a, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 323 i nast., s. 168 i nast.

³⁹ Por. w tym zakresie za wielu H. Sprau, [w:] *Palandt Bürgerlichen Gesetzbuch mit Nebengesetzen*, München 2016, § 839, nb 65.

Do oceny, czy mamy do czynienia z postanowieniem zastępującym wyrok, decydujące znaczenie ma więc każdorazowo materialna treść przedmiotu sporu i charakter rozstrzygnięcia⁴⁰.

Istnienie postanowienia zastępującego wyrok należy w świetle § 839 ust. 1 zd. 1 BGB przyjąć wówczas, gdy zgodnie z sensem i celem regulacji zajęcie się przez sąd formalnie prawomocnie rozstrzygniętą sprawą jest wykluczone w każdym czasie, a samo rozstrzygnięcie powoduje, że ponowne jej podjęcie wchodzi w rachubę jedynie pod odpowiednimi warunkami, podobnie jak to ma miejsce w przypadku sprawy zakończonej prawomocnie wyrokiem⁴¹.

d) Zgodnie z § 839 ust. 2 zd. 2 BGB norma zawarta w § 839 ust. 2 zd. 1 BGB nie znajduje zastosowania w dwóch wypadkach⁴². Są to odmowa sprawowania wymiaru sprawiedliwości (wykonywania urzędu sędziowskiego) lub spowodowania jego przewlekłości, w sposób sprzeciwiający się obowiązkom urzędnika przy wykonywaniu przez niego funkcji publicznej⁴³. Pod tą pierwszą przesłanką rozumie się w doktrynie niemieckiej nie tylko odmowę orzekania w danej sprawie, ale też odmowę przestrzegania wyznaczonych prawnie terminów do podjęcia określonych czynności⁴⁴. Druga ze wskazanych przesłanek doprecyzowywana jest w § 198-201

⁴⁰ Por. H. Sprau, [w:] *Palandt Bürgerlichen Gesetzbuch mit Nebengesetzen*, München 2016, § 839, nb 65.

⁴¹ W literaturze niemieckiej prezentowany jest także pogląd, że ze sformułowania „podczas wydawania wyroku” wynika, iż naruszenie może także dotyczyć wszystkich środków, dzięki którym uzyskiwane są podstawy do podjęcia rozstrzygnięcia w przedmiocie sprawy (np. w zakresie postępowania dowodowego). Szerzej w tym zakresie por. H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse*, §§ 839, 839a, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 329, s. 172.

⁴² Zob. szerzej w tym zakresie F. Ossenbuhl, *Staatshaftungsrecht*, München 1998, s. 102-103; H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse*, §§ 839, 839a, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 334, s. 174-175.

⁴³ W oryginale przepis ten brzmi: „Auf eine pflichtwidrige Verweigerung oder Verzögerung der Ausübung des Amtes findet diese Vorschrift keine Anwendung”.

⁴⁴ Szerzej omawia to zagadnienie H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse*, §§ 839, 839a, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 334, s. 174.

ustawy o ustroju sądów z dnia 9 maja 1975 r.⁴⁵, gdzie po wejściu w życie ustawy z 24 listopada 2011 r.⁴⁶ regulowana jest kwestia przewlekłości postępowania sądowego.

1.3.4. Przesłanki wyłączenia odpowiedzialności państwa na podstawie § 839 ust. 1 zd. 2 oraz § 839 ust. 3 BGB w zw. z art. 34 Konstytucji Niemiec

Jeżeli sędzia odpowiada poza zakresem przywileju określonego w § 839 ust. 2 BGB jego odpowiedzialność może być ograniczona w dwóch jeszcze dodatkowych przypadkach.

Zgodnie z § 839 ust. 1 zd. 2 BGB, jeżeli sędzia odpowiada jedynie za niedbalstwo (co może mieć miejsce jedynie poza zakresem określonym w § 839 ust. 2 BGB), może być on odpowiedzialny za szkodę tylko wówczas, gdy poszkodowany nie może za pomocą innych środków prawnych uzyskać odszkodowania (*Ersatz*). Rozwiązanie takie określa się jako tzw. klauzulę subsydiarności (*Subsidiaritätsklausel*)⁴⁷. Jak się podkreśla, wprowadzenie takiego rozwiązania miało na celu ochronę funkcjonariusza przed nadmiernym ryzykiem odpowiedzialności cywilnej, przy jednoczesnej jego aktywizacji w zakresie podejmowania decyzji⁴⁸.

W doktrynie podkreśla się, że przepis ten zawęża ewentualne roszczenia względem sprawcy szkody, gdyż uzależnia je od nieistnienia roszczeń umożliwiających naprawienie szkody w inny sposób (co do dotyczy przede wszystkim możliwości podnoszenia roszczeń względem ubezpieczycieli)⁴⁹. Tym niemniej pojęcie

⁴⁵ Ustawa o ustroju sądów (*Gerichtsverfassungsgesetz*) z 9 maja 1975 r., BGBl. Cz. I. s. 1077 i nast. ze zm.

⁴⁶ Ustawa z 24 listopada 2011 r. *Gesetz über den Rechtsschutz bei überlangen Gerichtsverfahren und strafrechtlichen Ermittlungsverfahren*, BGBl. Cz. I, s. 2302 i nast.

⁴⁷ Por. szerzej H.J. Papier, *Staathaftung*, [w:] *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band VIII. Grundrechte: Wirtschaft, Verfahren, Gleichheit*, red. J. Isensee, P. Kirchhof, Heidelberg 2010, s. 672, nb 49; D. Medicus, S. Lorenz, *Schuldrecht II. Besonderer Teil*, München 2010, s. 492, nb 1413; M. Fuchs, W. Pauker, *Delikts- und Schadensersatzrecht*, Berlin-Heidelberg 2012, s. 208.

⁴⁸ Por. m.in. F. Ossenbuhl, *Staatshaftungsrecht*, München 1998, s. 79 i nast oraz M. Fuchs, W. Pauker, *Delikts- und Schadensersatzrecht*, Berlin-Heidelberg 2012, s. 208.

⁴⁹ F. Ossenbuhl, *Staatshaftungsrecht*, München 1998, s. 79 oraz H. Brox, W-D. Walker, *Besonderes Schuldrecht*, München 2011, s. 508. Zob. też H.J. Papier, *Staathaftung*, [w:] *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band VIII. Grundrechte: Wirtschaft, Verfahren, Gleichheit*, red. J. Isensee, P. Kirchhof, Heidelberg 2010, s. 672, nb 49.

„nieprzysługiwania innych środków prawnych” wykląda się w doktrynie i orzecznictwie wąsko⁵⁰, co rozszerza odpowiedzialność państwa na tej podstawie.

Zastosowanie w takiej sytuacji znajduje również § 839 ust. 3 BGB, zgodnie z którym obowiązek wynagrodzenia szkody nie powstaje, jeżeli poszkodowany rozmyślnie lub z niedbalstwa zaniechał zapobieżeniu szkodzie przez złożenie odpowiedniego przysługującego mu środka prawnego (np. apelacji)⁵¹.

Odpowiedzialność sędziego za wydanie wadliwego wyrok musi brać także pod uwagę brzmienie § 839a BGB, który przewiduje odpowiedzialność biegłego powołanego przez sąd, jeżeli w sposób umyślny lub przez rażące niedbalstwo wydał on nieprawidłową opinię, w oparciu o którą sąd wydał nieprawidłowe rozstrzygnięcie w toku postępowania.

1.4. Odpowiedzialność osobista sędziego

W sytuacjach określonych hipotezą § 839 BGB w związku z art. 34 Konstytucji Niemiec z 1949 r. sędziowie nie ponoszą osobistej odpowiedzialności wobec podmiotów trzecich. Przeniesienie odpowiedzialności odszkodowawczej z sędziego na państwo sprawia, że ten pierwszy nie ponosi osobistej odpowiedzialności względem poszkodowanego, nawet w przypadku istnienia po jego stronie zamiaru wyrządzenia szkody (winy umyślnej w zamiarze bezpośrednim)⁵². Odpowiedzialność taka może istnieć jedynie w ramach roszczeń regresowych państwa (por. uwagi dalej). W zakresie objętym swoją hipotezą § 839 BGB w zw. z art. 34 Konstytucji jest przy tym *lex specialis* względem pozostałych zasad odpowiedzialności cywilnej unormowanych w BGB i opierających się na winie oraz wyklucza ich zastosowanie⁵³.

Jeżeli jednak przesłanki określone w art. 34 Konstytucji Niemiec nie są spełnione (np. sędzia wyrządził szkodę czynem niedozwolonym w sytuacji innej niż określona

⁵⁰ Por. H. Brox, W-D. Walker, *Besonderes Schuldrecht*, München 2011, s. 512.

⁵¹ Zob. za wielu H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse, §§ 839, 839a*, red. J. Hager, Berlin 2013, § 839, nb 335 i nast., s. 179 i nast.

⁵² Zob. za wielu D. Medicus, S. Lorenz, *Schuldrecht II. Besonderer Teil*, München 2010, s. 493, nb 1417.

⁵³ Zob. za wielu F. Ossenbuhl, *Staatshaftungsrecht*, München 1998, s. 9 i nast.

w tym przepisie, a więc przede wszystkim w sferze niewładczej⁵⁴) sędzia ponosi samodzielną odpowiedzialność za szkodę⁵⁵. W celu ustalenia, kiedy do wyrządzenia szkody doszło rzeczywiście przy sprawowaniu przez sędziego powierzonego mu urzędu publicznego przyjmuje się kryterium tzw. bliskiego powiązania działania sprawcy z aktywnością władczą państwa⁵⁶.

1.5. Roszczenia regresowe i ich przesłanki

Podstawą dla ustanowienia w ustawodawstwie zwykłym regresu państwa względem sędziego jest art. 34 Konstytucji Niemiec z 1949 r. Na podstawie tego przepisu państwo lub odpowiednia jednostka organizacyjna ma wobec sędziego naruszającego obowiązki służbowe prawo do regresu za szkodę wyrządzoną z winy umyślnej lub będącą następstwem rażącego niedbalstwa. Przepis ten nie jest bezpośrednią podstawą do podnoszenia w postępowaniu cywilnym roszczeń regresowych, lecz wymaga szczegółowego unormowania tego zagadnienia w ustawodawstwie zwykłym⁵⁷.

Regres ten w odniesieniu do sędziego reguluje § 78 ustawy z dnia 17 lutego 1985 r. o urzędnikach federalnych⁵⁸. Zastosowanie tego przepisu wynika z odesłania zawartego w § 46 (w stosunku do sędziów federalnych) oraz § 71 (w stosunku do sędziów poszczególnych krajów związkowych) ustawy o sędziach z dnia 19 kwietnia 1972 r.⁵⁹. Zgodnie z nimi do statusu prawnego sędziów znajdują

⁵⁴ M. Fuchs, W. Pauker, *Delikts- und Schadensersatzrecht*, Berlin-Heidelberg 2012, s. 204.

⁵⁵ H. Brox, W-D. Walker, *Besonderes Schuldrecht*, München 2011, s. 509.

⁵⁶ Może to wykluczać odpowiedzialność państwa czyn podjęty wyłącznie z osobistych pobudek sędziego (np. kradzież rzeczy w sądzie) – por. m.in. H.J. Papier, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 5, Schuldrecht, Besonderer Teil 5, §§ 705-853*, red. P.Ulmer, München 2004, s. 2144 i nast.

⁵⁷ Zob. za wielu H.J. Papier, *Staathaftung*, [w:] *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band VIII. Grundrechte: Wirtschaft, Verfahren, Gleichheit*, red. J. Isensee, P. Kirchhof, Heidelberg 2010, s. 676, nb 57.

⁵⁸ Ustawa z 17 lutego 1985 r. o urzędnikach federalnych (*Beamtengesetz*), BGBl. Cz. I, s. 479 i nast. ze zm.; dalej ustawa o urzędnikach federalnych. Zob. w doktrynie G. Schmidt- Rantsch, J. Schmidt-Rantsch, *Deutsches Richtergesetz. Kommentar*, München 2009, s. 665.

⁵⁹ Ustawa o sędziach (*Deutsches Richtergesetz*) z dnia 19 kwietnia 1972 r., BGBl. Cz. I, s. 713 i nast., ze zm.; dalej: ustawa o sędziach.

zastosowanie odpowiednio przepisy federalnego prawa urzędniczego, chyba że przepisy ustawy o sędziach stanowią odmiennie⁶⁰.

Zgodnie z § 78 ustawy o urzędnikach federalnych podmiot publiczny ma prawo do regresu względem sędziego na zasadach ogólnych określonych w prawie cywilnym. Jednakże regres ten dopuszczalny jest jedynie w wypadku istnienia po stronie sędziego winy umyślnej lub rażącego niedbalstwa⁶¹. Oznacza to, że sędzia jest chroniony przed roszczeniami regresowymi, jeżeli jego działaniu można przypisać inny stopień winy (np. zwykłe niedbalstwo)⁶².

Sprawy z tytułu dochodzenia przez państwo roszczeń regresowych w stosunku do sędziego przekazane są do właściwości sądów cywilnych (por. art. 34 ust. 3 Konstytucji Niemiec)⁶³.

⁶⁰ Por. G. Schmidt- Räntsch, J. Schmidt-Räntsch, *Deutsches Richtergesetz. Kommentar*, München 2009, s. 665 i 955.

⁶¹ Co do tych pojęć por. H. Brox, W-D. Walker, *Besonderes Schuldrecht*, München 2011, s. 515 oraz H.J. Papier, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 5, Schuldrecht, Besonderer Teil 5, §§ 705-853*, red. P.Ulmer, München 2004, s. 2227.

⁶² Zob. za wielu D. Medicus, S. Lorenz, *Schuldrecht II. Besonderer Teil*, München 2010, s. 494, nb 1420 oraz H.J. Papier, *Staathaftung*, [w:] *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band VIII. Grundrechte: Wirtschaft, Verfahren, Gleichheit*, red. J. Isensee, P. Kirchhof, Heidelberg 2010, s. 677, nb 57.

⁶³ Por. szerzej co do zagadnień procesowych H.J. Papier, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 5, Schuldrecht, Besonderer Teil 5, §§ 705-853*, red. P. Ulmer, München 2004, s. 2229 oraz H. Sprau, [w:] *Palandt Bürgerlichen Gesetzbuch mit Nebengesetzen*, München 2016, § 839, nb 87.

2. Francja

2.1. Uwagi wprowadzające

Zagadnienie odpowiedzialności władzy publicznej (*responsabilité administrative, responsabilité de la personne publique*) w prawie francuskim należy do domeny prawa administracyjnego (publicznego)⁶⁴. W tej sferze, związanej zazwyczaj z szeroko rozumianą aktywnością administracji, francuski porządek prawny reguluje również odpowiedzialność za wykonywanie władzy sędziowskiej⁶⁵.

Mimo takiego sposobu regulacji odpowiedzialność ta nie traci charakteru cywilnoprawnego, gdyż wynikające z niej roszczenie odszkodowawcze i związany z nim regres w stosunku do bezpośrednich sprawców szkody (*action récursoire*) są klasycznymi instytucjami prawa cywilnego⁶⁶.

Podstawowymi aktami regulującymi odpowiedzialność cywilnoprawną sędziego oraz jego pozycję w sporze z państwem są: ordonans z 22 grudnia 1958 r. kodeks organizacji sądownictwa (*Code de l'organisation judiciaire*)⁶⁷ oraz ordonans nr 58-1270 z 22 grudnia 1958 o statusie sędziego⁶⁸.

2.2. Regulacja konstytucyjna

W prawie francuskim brak jest wyraźnej regulacji, która na poziomie konstytucyjnym przewidywałaby odpowiedzialność państwa za czynności sędziego oraz wydane

⁶⁴ Co do szerszego omówienia w literaturze polskiej podstaw odpowiedzialności państwa we Francji zob. szerzej E. Bagińska, *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej*, Warszawa 2006, s. 7 i nast. oraz Z. Banaszczyk, *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej*, Warszawa 2012, s. 423 i nast.

⁶⁵ Por. F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris 2013, s. 859, nb 813. W prawie polskim por. szerzej J. Zatorska, *Odpowiedzialność odszkodowawcza państwa członkowskiego za działania władzy sędziowskiej na przykładzie Polski i Francji*, Europejski Przegląd Sądowy 2008, nr 7, s. 12.

⁶⁶ Por. F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris 2013, s. 855 i nast., nb 810 I nast. Zagadnienie to omawia szerzej w prawie polskim Z. Banaszczyk, *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej*, Warszawa 2012, s. 423 i nast.

⁶⁷ Ordonans z 22 grudnia 1958 r. *Code de l'organisation judiciaire*; dalej jako: kodeks organizacji sądownictwa.

⁶⁸ Ordonans nr 58-1270 z 22 grudnia 1958 r. *portant loi organique relative au statut de la magistrature*; dalej jako: ordonans nr 58-1270 o statusie sędziego.

w toku postępowań orzeczenia. Nie reguluje ono również odpowiedzialności regresowej państwa względem sędziów, którzy przez swoje zawinione zachowanie wyrządzili szkodę podmiotom trzecim.

2.3. Odpowiedzialność państwa za czyny sędziego

W prawie francuskim od 1972 r. obowiązuje regulacja ustawowa, zgodnie z którą państwo odpowiada za szkody wyrządzone stronie postępowania sądowego wadliwym funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości⁶⁹. Obecnie reguluje to zagadnienie tytuł IV (zatytuowany *Responsabilité du fait du fonctionnement du service de la justice*) księgi pierwszej kodeksu organizacji sądownictwa. Jego art. L. 141-1 przewiduje, że: „Państwo jest zobowiązane do naprawienia szkód spowodowanych przez wadliwe funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości”⁷⁰. Przepis ten ustanawia odpowiedzialność odszkodowawczą państwa za działania sędziego względem osób trzecich⁷¹.

Jednocześnie ustęp drugi tego przepisu stanowi, że o ile przepis szczególny nie stanowi inaczej, odpowiedzialność państwa za niewłaściwe funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości jest uzasadniona wyłącznie w wypadkach działania noszącego cechy tzw. ciężkiego zawinienia („winy ciężkiej” – *une faute lourde*)⁷² lub polegającego na odmowie sprawowania wymiaru sprawiedliwości („odmowie prawa do sądu” – *un déni de justice*)⁷³.

⁶⁹ Zob. w tym zakresie D. Sevgili, *La responsabilité de l'état et des collectivités territoriales. Les problèmes d'imputabilité et de répartition*, Lyon 2013, s. 44.

⁷⁰ W oryginale: „L'Etat est tenu de réparer le dommage causé par le fonctionnement défectueux du service de la justice”.

⁷¹ Pominięte zostaną w tym miejscu szczegółowe rozwiązania przewidziane w art. 626 francuskiego kodeksu postępowania karnego (związane z błędnym skazaniem na karę pozbawienia wolności) oraz art. 149-150 francuskiego kodeksu postępowania karnego (związane z błędnym zatrzymaniem). Co do tych zagadnień por. R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, s. 90-91.

⁷² Do 9 czerwca 2006 r. zagadnienie to regulował w sposób zbliżony art. L. 781-1 Kodeksu organizacji sądownictwa (uchylony ordonanssem nr 2006-673 z 8 czerwca 2006 r.). Na tie tego przepisu por. szerzej J. Joly-Hurard, *La responsabilité civile, pénale et disciplinaire des magistrates*, *Revue internationale de droit comparé* 2000, Nr 2, s. 443 i nast. oraz W. van Gerven, J. Lever, P. Larouche, *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law*, Oxford-Portland 2000, s. 384-385.

⁷³ W oryginale: „Sauf dispositions particulières, cette responsabilité n'est engagée que par une faute lourde ou par un déni de justice”.

Pojęcie winy ciężkiej interpretowane było początkowo w sposób odwołujący się do subiektywnego zawinienia konkretnego sędziego⁷⁴. Wina w ujęciu subiektywnym polegała m.in. na naruszeniu przez sędziego wykonującego swoją funkcję podstawowych obowiązków (np. poważnym błędzie merytorycznym)⁷⁵, działaniu z pobudek osobistych (np. niechęci do jednej ze stron) lub z zamiarem wyrządzenia szkody⁷⁶. Pojęcie to wyraźnie nawiązywało więc do pojęcia winy osobistej funkcjonariusza (*faute personnelle* – zob. uwagi dalej). W konsekwencji większość powództw dotyczących czynności orzeczniczych sędziów oddalano⁷⁷.

Wyłomu w subiektywizowaniu pojęcia winy ciężkiej dokonała judykatura⁷⁸. Przyjęto w niej odpowiedzialność państwa za m.in. takie zdarzenia, jak: zgubienie przez sędziego śledczego akt procesowych i zaniechanie skopiowania dokumentów śledztwa; doręczenie nakazu doprowadzenia do aresztu osobie błędnie wskazanej wskutek rażącego zaniedbania (pomylenia imion i nazwisk dwóch osób), bądź za całoroczne rozważanie jednej okoliczności sprawy przez sąd apelacyjny⁷⁹. W orzecznictwie przyjęto też, że winą ciężką może być powierzenie przez sąd rodzinny opieki nad dzieckiem matce z zaburzeniami umysłowymi, która następnie zabiła swoje dziecko lub utrata przez powoda szansy na rozpoznanie roszczenia przez sąd, jeżeli w wyniku błędów wymiaru sprawiedliwości dojdzie do przedawnienia jego roszczenia, a z okoliczności wynika, że miał on realną i poważną szansę na

⁷⁴ Por. zwłaszcza wyrok Sądu Kasacyjnego z 16.10.1968 r., Biuletyn nr 239. W doktrynie R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, s. 93 oraz F.Terré, P. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris 2013, s. 859-860, nb 813. Co do pojęcia *faute lourde* zob. też Ph. Malaurie, L. Aynès, P. Stoffel-Munck, *Les Obligations*, Paris 2009, s. 33.

⁷⁵ Wyrok Sądu Kasacyjnego z 16.10.1968 r., Biuletyn nr 239. Szerzej zagadnienie to opisuje R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, s. 93.

⁷⁶ Por. uzasadnienie orzeczenie pełnego składu Sądu Kasacyjnego z 23.2.2001 r., nr 99-16165, Bulletin 2001, nr 5, s. 10, w którym wskazano, że: „[...] *par faute lourde, il faut entendre soit celle qui a été commise sous l'influence d'une erreur tellement grossière qu'un magistrat normalement soucieux de ses devoirs n'y aurait pas été normalement entraîné, soit celle qui révèle l'animosité personnelle, l'intention de nuire ou qui procède d'un comportement anormalement déficient*”. Por. też F.Terré, P. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris 2013, s. 859-860, nb 813.

⁷⁷ R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, s. 93 i tam podane orzecznictwo. W prawie polskim omawia to zagadnienie E. Bagińska, *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej*, Warszawa 2006, s. 31 i nast.

⁷⁸ Por. zwłaszcza orzeczenie pełnego składu Sądu Kasacyjnego z 23.2.2001 r., nr 99-16165, Bulletin 2001, nr 5, s. 10. W doktrynie por. F.Terré, P. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris 2013, s. 859-860, nb 813.

⁷⁹ Zob. R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, nb 88, s. 89.

wygranie procesu⁸⁰. W zobiektywizowanym ujęciu winą ciężką są więc obecnie wszelkie zaniedbania odzwierciedlające niezdolność wymiaru sprawiedliwości do sprawowania powierzonych mu funkcji⁸¹.

W orzecznictwie wskazywano, że zobiektywizowana wykładnia przesłanki winy umyślnej pozostaje w zgodności z europejskimi standardami praw człowieka, a zwłaszcza prawem do rzetelnego i uczciwego procesu w rozumieniu art. 6 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁸².

Pojęcie odmowy sprawowania wymiaru sprawiedliwości definiowane jest w art. 141-2 ust. 3 kodeksu organizacji sądownictwa⁸³ jako odmowa odpowiedzi na skargę lub opieszałość w rozpatrzeniu sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki⁸⁴. Pojęciu temu identyczne znaczenie nadaje się w orzecznictwie⁸⁵. W doktrynie podkreśla się, że są nią objęte takie wypadki jak niemożliwość dokonania oceny wysokości szkody w sprawie⁸⁶ lub nierozpoznanie sprawy w rozsądnym okresie⁸⁷.

Surowsze reguły odpowiedzialności państwa dotyczą sytuacji, w której błędy w sprawowaniu władzy sądowniczej pojawiły się w toku w sprawowaniu kontroli nad

⁸⁰ Wskazane orzeczenia za omówieniem, które czyni E. Bagińska, *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej*, Warszawa 2006, s. 33. W ostatniej przytoczonej sprawie chodziło o roszczenia z tytułu zniesławienia, podniesione w ramach procesu karnego, którego rozpoznania odmówiono w nieprzepisanej formie i w terminie skutkującym przedawnieniem roszczenia.

⁸¹ W doktrynie por. F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris 2013, s. 860, nb 813 oraz R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, s. 93-94.

⁸² Por. uzasadnienie orzeczenia pełnego składu Sądu Kasacyjnego z 23.2.2001 r., nr 99-16165, Bulletin 2001, nr 5, s. 10

⁸³ Pojęcie to było podobnie definiowane w art. 506 dawnego francuskiego kodeksu postępowania cywilnego z 1807 r. Występuje ono też obecnie w art. 366-9 i 1505 nowego francuskiego kodeksu postępowania cywilnego, choć nie jest w przepisach tych definiowane.

⁸⁴ Przepis ten brzmi w oryginale: „*Il y a déni de justice lorsque les juges refusent de répondre aux requêtes ou négligent de juger les affaires en état et en tour d'être jugées*”.

⁸⁵ Por. orzeczenia, które wskazuje R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, s. 93. Wśród spraw przytaczanych przez tego autora są sprawy, w których bezczynność sędziego trwała cztery lata lub w ciągu 15 lat sędzia nie zakończył sprawy z tytułu wypadku i nie przyznał poszkodowanemu odszkodowania.

⁸⁶ Por. wyrok Sądu Kasacyjnego z 6 lutego 2002 r., nr 00-10543.

⁸⁷ R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, s. 93. Podobnie W. van Gerven, J. Lever, P. Larouche, *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law*, Oxford-Portland 2000, s. 384, wskazujący na fakt, że jest to sytuacja, w której sędzia odmawia orzekania lub nie jest w stanie wydać wyroku w sprawie gotowej do rozstrzygnięcia.

władzą rodzicielską rodziców (art. 386 ust. 3 CC)⁸⁸ oraz osób sprawujących opiekę lub kuratelę (art. 412 CC)⁸⁹. Odpowiedzialność w takich sytuacjach opiera się na zasadzie winy przy wykonywaniu pełnionych funkcji. Za wyrządzone w takich sytuacjach szkody odpowiedzialne jest państwo, które może kierować roszczenia regresowe w stosunku do sędziego (por. art. 386 ust. 3 CC w zw. z art. 412 ust. 2 oraz art. 412 ust. 2 CC)⁹⁰.

Poza tym wypadkiem podkreślić należy, że zasady odpowiedzialności państwa za sędziów we Francji są jednolite i nie różnicują ich w zależności od charakteru wykonywanych czynności. Ponadto zasada braku osobistej odpowiedzialności względem osób poszkodowanych dotyczy zarówno sędziów zawodowych, jak i tzw. sędziów konsularnych (sędziów orzekających w sprawach handlowych), którzy nie są zawodowymi sędziami, lecz przeszkolonymi w sprawach prawnych przedsiębiorcami⁹¹.

Zgodnie z orzecznictwem francuskiej Rady Stanu oraz poglądami wyrażonymi w doktrynie omówione wyżej rozwiązania nie dotyczą odpowiedzialności państwa za szkody wyrządzone orzeczeniami sądów administracyjnych⁹². Sądy administracyjne nie są bowiem traktowane w prawie francuskim jako organy władzy sądowniczej, lecz jako część administracji⁹³. W orzecznictwie przyjęto jednak, że także w tym przypadku przesłanką odpowiedzialności państwa za szkody wyrządzone orzeczeniami sądów administracyjnych są ogólne zasady prawa odszkodowawczego

⁸⁸ Przepis ten został wprowadzony przez ordonans nr 2015-1288 z 15 października 2015 r. z mocą obowiązującą od 1 października 2016 r.

⁸⁹ Poprzednio zagadnienie to regulował art. 473 CC.

⁹⁰ Drugi z tych przepisów stanowi: „*Lorsque la faute à l'origine du dommage a été commise dans l'organisation et le fonctionnement de la tutelle par le juge des tutelles, le greffier en chef du tribunal de grande instance ou le greffier, l'action en responsabilité est dirigée contre l'Etat qui dispose d'une action récursoire*”.

⁹¹ R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, s. 91-92.

⁹² Por. orzeczenie Conseil d'Etat z 29 grudnia 1978 r., nr 96004 oraz wyrok Sądu Kasacyjnego z 22 marca 2005 r., nr 03-10355. W doktrynie zob. za wielu F. Kernaleguen, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, nb 108; R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, s. 94; F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris 2013, s. 859, nb 813, przypis 7; D. Sevgili, *La responsabilité de l'état et des collectivités territoriales. Les problèmes d'imputabilité et de répartition*, Lyon 2013, s. 44.

⁹³ Por. szerzej J. Zatorska, *Odpowiedzialność odszkodowawcza państwa członkowskiego za działania władzy sądowniczej na przykładzie Polski i Francji*, Europejski Przegląd Sądowy 2008, nr 7, s. 11.

w tym ciężkie zawinienie sędziego (*une faute lourde commise dans l'exercice de la fonction juridictionnelle par une juridiction administrative*)⁹⁴.

2.4. Odpowiedzialność osobista sędziego

Z art. 141-1 kodeksu organizacji sądownictwa, ustanawiającym odpowiedzialność państwa za działania władzy sądowniczej, powiązany jest art. L. 141-2 tej ustawy. Przewiduje on, że odpowiedzialność sędziów za ich winę osobistą określona jest w wypadku sędziów zawodowych (*des magistrats du corps judiciaire*) w regulacji odnoszącej się do statusu sędziów (*le statut de la magistrature*), a w przypadku pozostałych sędziów (niezawodowych), na podstawie przepisów szczególnych, albo na podstawie specjalnej przewidzianej do tego procedury występującej we francuskim kodeksie postępowania cywilnego i określanej jako *la prise à partie* (por. uwagi dalej).

Podstawowym przepisem określającym zasady odpowiedzialności cywilnej sędziów, do którego odsyła art. 141-2 kodeksu organizacji sądownictwa, jest art. 11-1 ordonansu o statusie sędziego. Regulacja ta została zmieniona ustawą organiczną z 18 stycznia 1979 r. nr 79-43.

Zgodnie z art. 11-1 ust. 1 ordonansu nr 58-1270 o statusie sędziego, sędziowie są odpowiedzialni w prawie cywilnym jedynie w wypadkach winy osobistej (*faute personnelle*)⁹⁵. Jednocześnie zgodnie z ustępem drugim tego przepisu wytoczenie powództwa o pociągnięcie sędziego, który popełnił czyn z winy osobistej w zakresie odnoszącym się do sprawowania służby publicznej w wymiarze sprawiedliwości (*service public de la justice*), do odpowiedzialności cywilnej może być wszczęte przeciwko takiemu sędziemu jedynie na podstawie roszczenia regresowego państwa⁹⁶. Podkreśla się, że takie rozwiązanie ma na celu ochronę powagi wymiaru

⁹⁴ Tak uzasadnienie orzeczenia Conseil d'Etat z 29 grudnia 1978 r., nr 96004. Por. w doktrynie R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, s. 94; F. Kernaleguen, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, nb 108; D. Sevgili, *La responsabilité de l'état et des collectivités territoriales. Les problèmes d'imputabilité et de répartition*, Lyon 2013, s. 44.

⁹⁵ Przepis ten brzmi w oryginale: „*Les magistrats du corps judiciaire ne sont responsables que de leurs fautes personnelles*”.

⁹⁶ Por. F. Kernaleguen, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, nb 108. Przepis ten brzmi w oryginale: „*La responsabilité des magistrats qui ont commis une faute personnelle se rattachant au service public de la justice ne peut être engagée que sur l'action récursoire de l'Etat*”.

sprawiedliwości i niezawisłości sędziego, a także ochronę sędziów przed roszczeniami stron postępowania zawiedzionych rozstrzygnięciem sprawy⁹⁷.

Zasada wyrażona w art. 11-1 ust. 1 ustawy o statusie sędziego wyłącza kierowanie bezpośrednich roszczeń względem sędziego. Jeżeli więc sędzia wyrządził szkodę czynem niedozwolonym w związku z pełnieniem czynności urzędowych nie jest możliwe bezpośrednio domaganie się od niego naprawienia szkody i w takiej sytuacji bezpośrednio odpowiedzialne będzie państwo⁹⁸.

Pojęcie winy osobistej wskazane w art. 11-1 ust. 1 ustawy o statusie sędziego interpretowane jest w związku z przesłankami wszczęcia postępowania przeciwko sędziemu na podstawie art. 141-3 ust. 1 kodeksu organizacji sądownictwa. Zazwyczaj interpretowane jest więc ono w sposób zbliżający to pojęcie do winy umyślnej⁹⁹. Wskazuje się, że wina osobista istnieje m.in. w sytuacjach, gdy działanie sędziego jest umyślne lub spełnia przesłanki oszustwa; wówczas gdy sędzia pobrał nadmierne opłaty sądowe albo występuje po jego stronie rażąca wina w wypełnianiu jego obowiązków¹⁰⁰. Podkreśla się, że dla przypisania sędziemu takiej winy nie jest wystarczająca sama wadliwość dokonanego przez niego rozstrzygnięcia¹⁰¹.

W doktrynie francuskiej przedstawione powyżej rozwiązanie jest często krytykowane, jako tworzące zbyt uprzywilejowaną pozycję sędziów względem osób poszkodowanych¹⁰². Zgłasza się stąd postulaty jego ograniczenia¹⁰³.

Aby uniknąć pozywania innych sędziów przez niezadowolone z rozstrzygnięcia sprawy strony prawo francuskie przewiduje w stosunku do pozostałych sędziów

⁹⁷ R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, s. 89 i 92 oraz F.Terré, P. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris 2013, s. 860, nb 813.

⁹⁸ W orzecznictwie zob. Wyrok Sądu Kasacyjnego z 10 czerwca 1987 r., nr: 86-02001 oraz wyrok Sądu Kasacyjnego z 5 marca 1980 r., nr 79-PP011.

⁹⁹ Por. R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, s. 91.

¹⁰⁰ Zob. R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, nb 91 oraz Ch. von Bar, E. Clive (red.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009, s. 3823.

¹⁰¹ R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, s. 91.

¹⁰² F. Kernaleguen, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, nb 108 oraz F.Terré, P. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris 2013, s. 860, nb 813.

¹⁰³ Por. Y. Lequette, *Des juges littéralement irresponsables*, [w:] *Mélanges dédiés à la mémoire du Doyen Jacques Hèron. Liber amicorum*, Paris 2008, s. 309 i nast. (za: F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris 2013, s. 860, nb 813, przypis 3).

szczególną („bardziej uciążliwą”) procedurę wszczęcia takiego postępowania (określana jako *la prise à partie*). Możliwość wszczęcia postępowania przeciwko sędziemu wymaga bowiem spełnienia dodatkowych wymogów¹⁰⁴. Wszczęcie postępowania przeciwko sędziemu uzależnione jest od wcześniejszej zgody właściwego pierwszego prezesa sądu apelacyjnego (*Premier Président de la Cour d'appel*) w którego okręgu dany sędzia sprawuje swój urząd (por. art. 366-1 francuskiego kodeksu postępowania cywilnego)¹⁰⁵. Pozew taki musi być złożony przez adwokata, zawierać odpowiednie zarzuty skierowane przeciwko sędziemu oraz dokumenty je uzasadniające (art. 366-2 francuskiego kodeksu postępowania cywilnego). Pierwszy Prezes Sądu Apelacyjnego, aby móc określić czy spełnione są prawne przesłanki danego powództwa, musi zasięgnąć wcześniej opinii odpowiedniego Prokuratora generalnego przy danym sądzie apelacyjnym (*Procureur Général près la cour d'appel*). Odmowa Pierwszego Prezesa Sądu Apelacyjnego wszczęcia postępowania może być zaskarżona do Izby Cywilnej Sądu Kasacyjnego (art. 366-5 francuskiego kodeksu postępowania cywilnego).

Wszczęcie postępowania przeciwko sędziemu niezawodowemu jest uzależnione od spełnienia ściśle określonych przesłanek wskazanych w art. 141-3 ust. 1 kodeksu organizacji sądownictwa. Są to działanie umyślne (*dol*), oszustwo (*fraude*), przekupstwo/korupcja (*concussion*) oraz wina ciężka (*faute lourde*) popełnione zarówno podczas rozpoznawania sprawy, jak i w przy wydawaniu wyroku (art. 141-3 ust. 1 pkt 1 kodeksu organizacji sądownictwa). Jest też nią odmowa sprawowania wymiaru sprawiedliwości (art. 141-3 ust. 1 pkt 2 w zw. z art. 141-3 ust. 2 kodeksu organizacji sądownictwa).

Jednocześnie w art. 141-3 ust. 3 kodeksu organizacji sądownictwa ustawodawca francuski przewidział, że państwo jest odpowiedzialne na podstawie reguł prawa cywilnego za szkody poniesione przez poszkodowanych w wypadkach wadliwego działania sędziego określonego w art. 141-3 ust. 1 kodeksu organizacji sądownictwa. Zachowuje jednak prawo regresu w stosunku do niego.

¹⁰⁴ Por. F. Kernalguen, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, nb 108 oraz R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, s. 92.

¹⁰⁵ Przepis ten stanowi, że: „*La requête aux fins d'autorisation de la procédure de prise à partie est portée devant le premier président de la cour d'appel dans le ressort de laquelle siège le juge intéressé*”. Rozwiązania to jest krytykowane w doktrynie jako poddające ocenie jednego sędziego zawinienie innego sędziego (por. F. Kernalguen, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, nb 108).

W zakresie czynów niedozwolonych, niepozostających w związku z pełnieniem przez sędziego czynności urzędowych, podlega on odpowiedzialności cywilnej na zasadach ogólnych. Za czyny wywołane w takich wypadkach winą własną sędziego władza publiczna nie ponosi odpowiedzialności.

2.5. Roszczenia regresowe i ich przesłanki

W doktrynie francuskiej podkreśla się, że z odpowiedzialnością państwa za szkody wyrządzone wykonywaniem władzy publicznej przez sędziego wiąże się nierozzerwalnie instytucja regresu w stosunku do bezpośrednich sprawców szkody (*action récursoire*). Pełni on funkcję analogiczną do regresu w prawie polskim i jest roszczeniem, na podstawie którego państwo spełniające świadczenie odszkodowawcze może domagać się zwrotu całości lub części spełnionego świadczenia od sędziego¹⁰⁶.

Zgodnie z art. 11-1 ust. 1 ordonansu nr 58-1270 o statusie sędziego odpowiedzialność sędziów, którzy popełnili czyn z winy osobistej w zakresie odnoszącym się do służby publicznej wymiaru sprawiedliwości (*service public de la justice*) może być wszczęte przeciwko nim jedynie na podstawie roszczenia regresowego państwa. Przyjmuje się w takich sytuacjach, że państwo wstępuje w prawa wierzyciela na zasadzie subrogacji ustawowej¹⁰⁷.

Podnoszenie takiego roszczenia jest możliwe jedynie w wypadku uiszczenia już przez państwo odszkodowania osobie poszkodowanej. Tak jak zaznaczono powyżej występować będzie to praktycznie jedynie w wypadkach, gdy błąd sędziego w sprawowaniu przypisanych mu funkcji przebierze charakter tzw. winy osobistej. Rozmiar roszczeń regresowych państwa w danym wypadku determinuje przy tym zakres, w jakim szkoda ta została spowodowana w związku z pełnioną przez sędziego służbą oraz „udział zawinienia”, za które odpowiada sędzia oraz inny podmiot w wyrządzeniu szkody¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Por. J. Joly-Hurard, *La responsabilité civile, pénale et disciplinaire des magistrates*, Revue internationale de droit comparé 2000, Nr 2, s. 454-455.

¹⁰⁷ W orzecznictwie por. wyrok *Cour de cassation* z 5 marca 1980 r., nr 79-PP011.

¹⁰⁸ W prawie polskim omawia szerzej to zagadnienie Z. Banaszczyk, *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej*, Warszawa 2012, s. 430-432.

Ustęp trzeci art. 11-1 ust. 1 ordonansu nr 58-1270 o statusie sędziego przewiduje, że w takich sytuacjach sądem właściwym dla wytaczania roszczenia regresowego jest Izba Cywilna francuskiego Sądu Kasacyjnego (Sądu Najwyższego – *Cour de cassation*)¹⁰⁹. Ustawodawca cywilny wyraźnie wyłączył więc w tym zakresie administracyjnoprawną drogę dochodzenia roszczeń oraz kompetencję sądów administracyjnych.

W następstwie pociągnięcia państwa do odpowiedzialności za nieprawidłowe funkcjonowanie sądownictwa może być równolegle wszczęte łącznie z postępowaniem regresowym także postępowanie dyscyplinarne względem sędziego (por. art. 48-1 ordonansu nr 58-1270 o statusie sędziego¹¹⁰).

W doktrynie podkreśla się, że występowanie przez państwo z takimi roszczeniami regresowymi względem sędziego jest niezwykle rzadkie¹¹¹. Roszczenia te w praktyce mają więc niewielkie znaczenie¹¹². Tym niemniej na podstawie art. 22 ustawy organicznej nr 2007-287 z 5 marca 2007 r. o naborze, kształceniu i odpowiedzialności sędziów (*relative au recrutement, à la formation et à la responsabilité des magistrats*) do 30 czerwca każdego roku rząd francuski przedstawia parlamentowi sprawozdanie za poprzedni rok kalendarzowy dotyczący ilości powództw odszkodowawczych kierowanych przeciwko państwu związanych z niewłaściwym funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości (*fonctionnement défectueux du service de la justice*), ilości ostatecznych wyroków zasądających odszkodowanie od państwa, wysokości wynikających z nich zasądzonych odszkodowań oraz ich konsekwencji w postaci środków zarezerwowanych na wypłatę odszkodowań z tego tytułu.

¹⁰⁹ Co do tego zagadnienia por. wyrok Sądu Kasacyjnego z 5 marca 1980 r., nr 79-PP011.

¹¹⁰ W brzmieniu nadanym przez art. 20 ustawy organicznej nr 2007-287 z 5 marca 2007 r. o naborze, kształceniu i odpowiedzialności sędziów (*relative au recrutement, à la formation et à la responsabilité des magistrats*).

¹¹¹ Jak zauważała w 2000 r. J. Joly-Hurard, *La responsabilité civile, pénale et disciplinaire des magistrats*, *Revue internationale de droit comparé* 2000, Nr 2, s. 442 i 443 od 1972 r do 2000 r. państwo francuskie nigdy nie skorzystało z tej możliwości.

¹¹² F. Kernaléguen, *Institutions judiciaires*, Paris 2012, nb 108, wskazuje, że mają one jedynie „teoretyczne znaczenie”.

3. Anglia

3.1. Uwagi wprowadzające

W prawie angielskim odpowiedzialność państwa (*Crown* – Korony) za działalność jego urzędników (w tym urzędników wykonujących władzę sądowniczą) była początkowo całkowicie wyłączona w myśl zasady *the King can do no wrong*. Obecnie jest ona dopuszczalna w wypadkach ustawowo przewidzianych, wśród których najważniejsze znaczenie ma *Crown Proceedings Act* z 1947 r. Zasadą jest ponoszenie przez państwo odpowiedzialności jedynie w sytuacjach, które na zasadach ogólnych tworzyłyby odpowiedzialność urzędnika. Warunkiem odpowiedzialności państwa jest więc spełnienie przesłanek odpowiedzialności osobistej podwładnego. Państwo nie ponosi natomiast odpowiedzialności za działania lub zaniechania swoich urzędników, jeśli wyrządzające szkodę zachowanie nie stanowiłoby podstawy do wystąpienia z roszczeniem przeciwko urzędnikowi jako takiemu. Odpowiedzialność państwa w tych sytuacjach jest odpowiedzialnością za czyn cudzy (czyn urzędnika), przy zachowaniu zazwyczaj solidarnej z państwem odpowiedzialności osobistej funkcjonariusza za czyn własne¹¹³.

Wyjątkiem od tych zasad jest brak odpowiedzialności państwa za działalność władzy sądowniczej. Ustawa *Crown Proceedings Act* z 1947 r. przewiduje wyłączenie odpowiedzialności państwa w tym zakresie, co jest rozwiązaniem tradycyjnie przyjmowanym przez prawo angielskie¹¹⁴.

¹¹³ Por. A.W. Bradley, *The constitutional position of judiciary*, [w:] *English Public Law*, red. D. Feldman, Oxford 2009, s. 310, nb 6.57. Co do szerszego omówienia w literaturze polskiej podstaw odpowiedzialności państwa w prawie angielskim zob. szerzej E. Bagińska, *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej*, Warszawa 2006, s. 80 i nast. oraz Z. Banaszczyk, *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej*, Warszawa 2012, s. 449 i nast.

¹¹⁴ Zob. uzasadnienie wyroku *Sirros v. Moore* [1974] 3 All ER 776 oraz W.V.H. Rogers, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2002, s. 820-821, nb 24.3 i A.W. Bradley, *The constitutional position of judiciary*, [w:] *English Public Law*, red. D. Feldman, Oxford 2009, s. 310, nb 6.57.

3.2. Regulacja konstytucyjna

W systemie prawa angielskiego brak jest regulacji o charakterze konstytucyjnym. Najistotniejszymi źródłami prawa określającymi ustrój sądownictwa są: ustawa o reformie konstytucyjnej z 2005 roku (*Constitutional Reform Act 2005*), ustawa o trybunałach, sądach i środkach egzekucyjnych (*Tribunals, Courts and Enforcement Act*) oraz ustawa o sądach z 2003 roku (*Courts Act 2003*).

3.3. Odpowiedzialność państwa za czyny sędziego

Najważniejszym przepisem dotyczącym odpowiedzialności państwa za działania władzy sądowniczej jest art. 2 ust. 5 *Crown Proceedings Act* z 1947 r. Zgodnie z nim państwo nie odpowiada za działania lub zaniechania osób wykonujących lub rzekomo wykonujących (*purporting to discharge*) powierzone im funkcje sądownicze lub funkcje związane z prowadzeniem postępowania sądowego¹¹⁵.

W doktrynie wskazuje się, że *ratio legis* tego rozwiązania wynika przede wszystkim z reguł porządku publicznego¹¹⁶. Deklarowanym jej celem jest wzmocnienie „z góry” niezawisłości sędziów, tak aby decyzje sędziowskie nie były podejmowane z obawy przed późniejszą ewentualną odpowiedzialnością osobistą względem państwa lub sprawcy szkody¹¹⁷.

Poza opisanymi poniżej rozwiązaniami dotyczącymi sędziów pokoju w prawie angielskim odpowiedzialność państwa za akty wymiaru sprawiedliwości ma charakter wyjątkowy¹¹⁸. Dotyczy ono faktycznie jedynie odpowiedzialności państwa na

¹¹⁵ Przepis ten stanowi w oryginale: *No proceedings shall lie against the Crown by virtue of this section in respect of anything done or omitted to be done by any person while discharging or purporting to discharge any responsibilities of a judicial nature vested in him, or any responsibilities which he has in connection with the execution of judicial process.*

¹¹⁶ Por. W.V.H. Rogers, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2002, s. 824, nb 24.8.

¹¹⁷ Tak W.V.H. Rogers, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2002, s. 824, nb 24.8; W. Wade, C. Forsyth, *Administrative Law*, Oxford 2004, s. 788; W. van Gerven, J. Lever, P. Larouche, Ch. von Bar, G. Viney, *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law. Scope of Protection*, Oxford 1998, s. 349.

¹¹⁸ Zob. szerzej na tle porównawczym W. van Gerven, J. Lever, P. Larouche, Ch. von Bar, G. Viney, *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law. Scope of Protection*, Oxford 1998, s. 349.

podstawie art. 9 *Human Rights Act* z 2000 r.¹¹⁹. W takiej sytuacji państwo może odpowiadać za sądy, jako organy władzy publicznej, jeżeli dopuszczają one do interpretacji zasad *common law* niezgodnie z europejskimi standardami praw człowieka¹²⁰. Tym niemniej nawet w takiej sytuacji wyklucza się możliwość kierowania względem państwa roszczeń odszkodowawczych, jeżeli dana czynność sądowa (*judicial act*)¹²¹ została dokonana w dobrej wierze (art. 9 ust. 4 *Human Rights Act* z 2000 r.). Wyjątek uczyniony został jedynie dla sytuacji niezgodnego z Europejską Konwencją Praw Człowieka zatrzymania lub aresztowania poszkodowanego (art. 9 ust. 3 *Human Rights Act* z 2000 r.). Nawet jednak wówczas nie jest możliwe zasądzenie odszkodowania na rzecz osoby, która nie była stroną postępowania (art. 9 ust. 4 *Human Rights Act* z 2000 r.)¹²².

3.4. Odpowiedzialność osobista sędziego

W Anglii generalnie sędzia nie ponosi odpowiedzialności cywilnej za szkodę wyrządzoną przy wykonywaniu obowiązków sędziowskich¹²³. Rozwiązanie to określane jest jako immunitet sędziego i ma szeroki zakres zastosowania¹²⁴.

¹¹⁹ Por. szerzej za wielu A.W. Bradley, *The constitutional position of judiciary*, [w:] *English Public Law*, red. D. Feldman, Oxford 2009, s. 312 i nast. oraz M. Lunney, K. Oliphant, *Tort Law. Text and Materials*, Oxford 2008, s. 500-501.

¹²⁰ Zob. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 10 maja 2001 r., w sprawie TP and KM v. The United Kingdom, skarga nr 28945/95. Zob. też uzasadnienie wyroku z 14 lipca 2015 r. Webster v. Lord Chancellor [2015] EWCA Civ 742.

¹²¹ Pojęcie to zostało zdefiniowane w art. 9 ust. 5 *Human Rights Act* z 2000 r.

¹²² Zob. szerzej A.W. Bradley, *The constitutional position of judiciary*, [w:] *English Public Law*, red. D. Feldman, Oxford 2009, s. 312-313, nb 6.62.

¹²³ Zob. uzasadnienie wyroku *Sirros v. Moore* [1974] 3 All ER 776, wyroku *Arenson v. Casson Beckman Rutley & Co.* [1975] 3 All E.R. 901 oraz wyroku *McC v. Mullan* [1984] 3 All ER 908. W doktrynie D.G. Cracknell, *Obligations: The law of tort*, London 2001, s. 13; W.V.H. Rogers, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2002, s. 824, nb 24.8; A.W. Bradley, *The constitutional position of judiciary*, [w:] *English Public Law*, red. D. Feldman, Oxford 2009, s. 310, nb 6.57. Wyłączenie takie względem Lorda Kanclerza oraz wyznaczonych przez niego sędziów unormowane było także do 2007 r. wprost w art. 69 ust. 1 *Courts and Legal Services Act* z 1990 r. Nie dotyczy on czynności dokonanych poza sprawowaniem władzy sądowniczej – por. A.W. Bradley, *The constitutional position of judiciary*, [w:] *English Public Law*, red. D. Feldman, Oxford 2009, s. 310, nb 6.57.

¹²⁴ Zob. uwagi lorda Denninga w uzasadnieniu wyroku *Sirros v. Moore* [1974] 3 All ER 776: „It has been accepted in our law that no action is maintainable against a judge for anything said or done by him in the exercise of a jurisdiction which belongs to him. The words which he speaks are protected by an absolute privilege. The orders which he gives, and the sentences which he imposes, cannot be made the subject of civil proceedings against him. No matter that the judge was under some gross error or ignorance, or was actuated by envy, hatred and malice, and all uncharitableness, he is not liable to an action”.

Dotyczy to przykładowo nieprawidłowych merytorycznie stwierdzeń zawartych w wyroku lub nieprawidłowych rozstrzygnięć wydanych w ramach kompetencji sędziego¹²⁵.

Argumentem za takim rozwiązaniem jest także argumentacja odwołująca się do zasad porządku publicznego. Intencją leżącą u podstaw tego rozwiązania jest to, aby uniknąć procesów mających na celu „nękanie uczciwych sędziów”¹²⁶. Jego celem jest również zapewnienie i wzmocnienie niezawisłości sędziowskiej, tak aby rozstrzygnięcia władzy sądowniczej nie były podejmowane z obawy przed ewentualną odpowiedzialnością odszkodowawczą¹²⁷.

Sędziom przysługuje ponadto absolutny immunitet w odniesieniu do wypowiedzi, które są czynione w toku postępowania cywilnego w stosunku do ewentualnej odpowiedzialności z tytułu zniesławienia¹²⁸. Takie wypowiedzi nie rodzą możliwości wytoczenia przeciwko nim powództwa cywilnego. Nie dotyczy to jedynie wypowiedzi mających charakter opinii złośliwych lub podjętych z złym zamiarem¹²⁹. Taki immunitet dotyczy również specjalnych sądów lub trybunałów prowadzących dochodzenie w danej sprawie¹³⁰.

¹²⁵ *Sirros v. Moore* [1974] 3 All ER 776 oraz wyrok z 23 października 2014 r. *Webster v. Ministry of Justice* [2014] EWHC 3995. W doktrynie W.V.H. Rogers, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2002, s. 824, nb 24.8; A.W. Bradley, *The constitutional position of judiciary*, [w:] *English Public Law*, red. D. Feldman, Oxford 2009, s. 310, nb 6.57.

¹²⁶ Zob. uzasadnienie wyroku *McC v. Mullan* [1984] 3 All ER 908.

¹²⁷ Tak uzasadnienie wyroku *Anderson v. Gorrie* [1895] 1 QB 668. W doktrynie A.W. Bradley, K.D. Ewing, *Constitutional and Administrative Law*, Edinburgh 2003, s. 376; W. Wade, C. Forsyth, *Administrative Law*, Oxford 2004, s. 788 oraz W.V.H. Rogers, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2002, s. 824, nb 24.8. Zob. uwagi lorda Denninga w uzasadnieniu wyroku *Sirros v. Moore* [1974] 3 All ER 776: „*The reason is not because the judge has any privilege to make mistakes or to do wrong. It is so that he should be able to do his duty with complete independence and free from fear.*”

¹²⁸ Zob. orzeczenie *Dawkins v. Lord Rokeby* (1875) LR 7 HL 744 oraz wyrok *Sirros v. Moore* [1974] 3 All ER 776. W doktrynie zob. W.V.H. Rogers, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2002, s. 444 oraz Ch. Witting, *Street on Torts*, Oxford 2015, s. 562. Poprzednio zagadnienie to było uregulowane w art. 69 ust. 2 *Courts and Legal Services Act* z 1990 r.

¹²⁹ Zob. uzasadnienie wyroku *McC v. Mullan* [1984] 3 All ER 908.

¹³⁰ W tym zakresie powołuje się tu orzeczenie *Dawkins v. Lord Rokeby* (1875) LR 7 HL 744, dotyczące sądu wojskowego.

Wyłączenie odpowiedzialności cywilnej sędziów nie jest całkowite¹³¹. Przyjmowaną w orzecznictwie generalną zasadą jest bowiem to, że sędziowie mogą ponosić odpowiedzialność osobistą w dwóch wypadkach:

- po pierwsze, gdy działali w złej wierze,
- po drugie, gdy podjęli czynności poza zakresem swoich kompetencji¹³².

W tym zakresie w prawie angielskim istnieją znaczne różnice pomiędzy zakresem odpowiedzialności poszczególnych sądów i ich sędziów. Przede wszystkim istnieje różnica w zakresie odpowiedzialności sędziów Sądu Wyższej Instancji dla Anglii i Walii (*High Court*) a sędziami pozostałych sądów.

a) Sędzia orzekający w Sądzie Wyższej Instancji dla Anglii i Walii (*High Court*)¹³³ nie ponosi odpowiedzialności za jakikolwiek akt o charakterze sądowym, nawet jeśli działał poza zakresem jurysdykcji, a szkoda jest wynikiem błędu co do oceny faktu lub prawa¹³⁴.

Sędzia taki ponosi odpowiedzialność cywilną tylko wtedy, gdy działał w złej wierze, wykonując działania poza zakresem swoich kompetencji, co do których wiedział, że do ich podjęcia nie miał uprawnień¹³⁵. Dotyczy to również wyrządzenia szkody z winy umyślnej lub wskutek przekupstwa¹³⁶. Ustawa nie definiuje przy tym pojęcia złej wiary,

¹³¹ Zob. uzasadnienie wyroku *McC v. Mullan* [1984] 3 All ER 908. Por. w doktrynie W.V.H. Rogers, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2002, s. 824, nb 24.8; A.W. Bradley, K.D. Ewing, *Constitutional and Administrative Law*, Edinburgh 2003, s. 376; W. Wade, C. Forsyth, *Administrative Law*, Oxford 2004, s. 788 i nast.

¹³² Por. orzeczenie *Re McC* [1985] A.C. 528 oraz uzasadnienie wyroku z 23 października 2014 r. *Webster v. Ministry of Justice* [2014] EWHC 3995. W doktrynie szerzej W.V.H. Rogers, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2002, s. 824, nb 24.8.

¹³³ Sąd Wyższej Instancji dla Anglii i Walii (*High Court*) funkcjonuje jako sąd pierwszej instancji w najpoważniejszych sprawach cywilnych oraz sąd odwoławczy od orzeczeń sądów hrabstw. Składa się on z trzech wydziałów: *Queen's Bench Division* (rozpoznającego najważniejsze sprawy cywilne), *Chancery Division* (rozpoznającego sprawy majątkowe m.in. spadkowe, związane z niewypłacalnością oraz sporami dotyczącymi spółek) oraz *Family Division* (rozpoznającego najważniejsze sprawy rodzinne i opiekuńcze).

¹³⁴ Por. wyrok w sprawie *Anderson v. Gorrie* [1895] 1 QB 668. W doktrynie tak m.in. W.V.H. Rogers, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2002, s. 824, nb 24.8. oraz A.W. Bradley, K.D. Ewing, *Constitutional and Administrative Law*, Edinburgh 2003, s. 376.

¹³⁵ Por. uzasadnienie wyroku z 23 października 2014 r. *Webster v. Ministry of Justice* [2014] EWHC 3995. W doktrynie W.V.H. Rogers, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2002, s. 824, nb 24.8.

¹³⁶ Zob. uzasadnienie wyroku *Sirros v. Moore* [1974] 3 All ER 776.

lecz w orzecznictwie przyjmuje się, że wymagane jest co najmniej „wykazanie wewnętrznie ukrytego motywu” (*ulterior motive*)¹³⁷.

b) Sędziowie zawodowi sądów niższych instancji, których działalność jurysdykcyjna podlega kontroli w drodze zwyczajnych lub nadzwyczajnych środków odwoławczych, odpowiadają szerzej niż sędziowie w Sądzie Wyższej Instancji dla Anglii i Walii¹³⁸. W doktrynie wskazuje się, że ponoszą oni odpowiedzialność, wówczas gdy: po pierwsze, działają poza zakresem swojej kompetencji (*jurisdiction*), nawet jeśli nie działają w złej wierze; po drugie, gdy działają w ramach swych kompetencji, ale wyrządzają szkodę złośliwymi (*maliciously*) lub nieuzasadnionymi aktami¹³⁹.

Działanie polegające na wyrządzeniu szkody przez sędziego w ramach dokonywanych czynności sądowych poza zakresem swoich kompetencji dotyczy przede wszystkim sądów, które mają ze swojej istoty ograniczoną jurysdykcję¹⁴⁰. Tym niemniej pojęcie działania poza zakresem kompetencji jest ujmowane szerzej niż jedynie w sposób wynikający z doktryny *ultra vires*¹⁴¹. Dla przykładu wskazuje się, że do powstania odpowiedzialności wystarczające jest działanie rażąco i jawnie naruszające przepisy postępowania bądź oczywiste naruszenie zasad sprawiedliwości (np. akt poza właściwością rzeczową sądu, bezprawne wydalenie

¹³⁷ Zob. uzasadnienie wyroku z 23 października 2014 r. *Webster v. Ministry of Justice* [2014] EWHC 3995 oraz uzasadnienie wyroku z 14 lipca 2015 r. *Webster v. Lord Chancellor* [2015] EWCA Civ 742.

¹³⁸ Por. wyrok w sprawie *Anderson v. Gorrie* [1895] 1 QB 668 oraz uzasadnienie wyroku *Re McC* [1985] A.C. 528. W doktrynie wskazuje się także na niejasność co do stanu prawnego odnoszącego się do przekroczenia kompetencji przez sądy, które nie należą do tzw. *courts of record* np. *country court judges*. W tym zakresie brak jest bowiem rozstrzygającego orzecznictwa (por. jeszcze w 2002 r. W.V.H. Rogers, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2002, s. 825, nb 24.9).

¹³⁹ Tak W.V.H. Rogers, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2002, s. 825, nb 24.9; A.W. Bradley, K.D. Ewing, *Constitutional and Administrative Law*, Edinburgh 2003, s. 376 oraz W. Wade, C. Forsyth, *Administrative Law*, Oxford 2004, s. 788 w odwołaniu do wyroku *Cave v. Mountain* (1840) 1 M. & G. 257. Zagadnienie to omawia w prawie polskim E. Bagińska, *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej*, Warszawa 2006, s. 83.

¹⁴⁰ Zob. Ch. von Bar, E. Clive (red.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009, s. 3830.

¹⁴¹ Zob. uzasadnienie wyroku *McC v. Mullan* [1984] 3 All ER 908. Tak też W. Wade, C. Forsyth, *Administrative Law*, Oxford 2004, s. 789.

strony z budynku sądu)¹⁴². Immunitet taki nie występuje oczywiście także wówczas, jeżeli sędzia świadomie działa poza zakresem swoich kompetencji¹⁴³.

c) Sędziemu pokoju (*justices of peace*)¹⁴⁴ także przysługuje immunitet od osobistej odpowiedzialności. Obecnie¹⁴⁵ zagadnienie to reguluje art. 31 ust. 1 ustawy o sądach z 2003 r.¹⁴⁶ (*the Courts Act 2003*). Zgodnie z nim nie można podnosić roszczeń odszkodowawczych względem sędziego pokoju za jego działania lub zaniechania w zakresie wykonywania przez niego obowiązków sędziowskich (funkcji sprawowania wymiaru sprawiedliwości) oraz w zakresie spraw objętych jego kompetencjami (*jurisdiction*). Jeżeli w sytuacji objętej hipotezą tego przepisu wytoczone zostanie powództwo przeciwko sędziemu pokoju zostaje ono odrzucone bez merytorycznego badania (*strike out*) przez sędziego rozpatrującego sprawę (art. 33 ust. 1 ustawy o sądach z 2003 r.).

Jednocześnie art. 32 ustawy o sądach z 2003 r.¹⁴⁷ przewiduje odpowiedzialność sędziego pokoju za działania lub zaniechania w zakresie domniemanego (*purported*) wykonywania przez niego obowiązków sędziego pokoju oraz w zakresie spraw nie objętych jego kompetencjami. Warunkiem zaistnienia takiej odpowiedzialności jest każdorazowo to, aby zostało udowodnione, że sędzia działał w złej wierze (*acted in bad faith*).

Sędzia pokoju działa w złej wierze m.in. wówczas, gdy dokonuje czynności umyślnie w celu wyrządzenia komuś szkody; wykonuje swoją władzę z niewłaściwych lub ukrytych motywów lub działa wiedząc, że czynność, której dokonuje, jest poza

¹⁴² Zob. W. Wade, C. Forsyth, *Administrative Law*, Oxford 2004, s. 789.

¹⁴³ W.V.H. Rogers, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2002, s. 825, nb 24.9. Por. też odpowiednio A.W. Bradley, K.D. Ewing, *Constitutional and Administrative Law*, Edinburgh 2003, s. 376.

¹⁴⁴ Sędziowie pokoju są sędziami niezawodowymi niemającymi zazwyczaj wykształcenia prawniczego, którzy orzekają w sądach magistrackich (zazwyczaj w składach trzyosobowych). W kwestiach prawnych zmuszeni są oni do korzystania z pomocy urzędników sądowych mających wykształcenie prawnicze.

¹⁴⁵ Poprzednio odpowiedzialności sędziów pokoju regulowały w zbliżony sposób art. 44 i nast. ustawy *Justices of the Peace Act* z 1997 r.

¹⁴⁶ Przepis ten stanowi w oryginale: „*No action lies against a justice of the peace in respect of what he does or omits to do: (a) in the execution of his duty as a justice of the peace, and (b) in relation to a matter within his jurisdiction*”.

¹⁴⁷ Przepis ten stanowi w oryginale: „*An action lies against a justice of the peace in respect of what he does or omits to do (a) in the purported execution of his duty as a justice of the peace, but (b) in relation to a matter not within his jurisdiction, if, but only if, it is proved that he acted in bad faith*”.

zakresem jego jurysdykcji oraz przewidując, że prawdopodobnie wyrządzi przez to szkodę danej stronie postępowania¹⁴⁸.

Sędziowie pokoju nie mogą zostać zobowiązani do zapłaty odszkodowania za działania lub zaniechania w zakresie wykonywania lub domniemanego wykonywania przez nich obowiązków sędziego pokoju (art. 34 ust. 1 ustawy o sądach z 2003 r.). W takiej sytuacji sąd rozpoznający sprawę odszkodowawczą może zwrócić się do Lorda Kanclerza (*Lord Chancellor*)¹⁴⁹ o uiszczenie odszkodowania w sprawie (art. 34 ust. 4 ustawy o sądach z 2003 r.). Lord Kanclerz po zasięgnięciu opinii Przewodniczącego Sądu Apelacyjnego (*Lord Chief Justice*) ma uprawnienie do określenia, kiedy sąd rozpatrujący sprawę odszkodowawczą jest zobowiązany do wystąpienia z takim żądaniem oraz tego, kiedy może od niego odstąpić, oraz określenia tego, jak takie odszkodowanie będzie doprecyzowane (art. 34 ust. 5 ustawy o sądach z 2003 r.).

Zasada nieodpowiedzialności cywilnoprawnej sędziów pokoju nie znajduje jednak zastosowania do tych sytuacji, w których sędzia pokoju:

- po pierwsze, został skazany za przestępstwo lub wykroczenie¹⁵⁰
- po drugie, zostało udowodnione, że działał w złej wierze w zakresie spraw leżących u podstaw danego postępowania sądowego¹⁵¹.

Podsumowując można wskazać, że sędzia pokoju dokonujący czynności w ramach swojej kompetencji lub podejmujący czynności poza zakresem tej kompetencji, lecz w dobrej wierze, ma zapewniony immunitet.

d) Praktycznie identyczny z sędziami pokoju zakres immunitetu w zakresie odpowiedzialności cywilnej przysługuje tzw. sekretarzom sądowym (*justice clerk*)¹⁵².

¹⁴⁸ Por. uzasadnienie wyroku z 23 października 2014 r. *Webster v. Ministry of Justice* [2014] EWHC 3995.

¹⁴⁹ Lord Kanclerz (*Lord Chancellor*) jest członkiem gabinetu brytyjskiego odpowiedzialnym za funkcjonowanie sądownictwa. Za jego polski odpowiednik może być uznany Minister Sprawiedliwości.

¹⁵⁰ Przepis ten stanowi w oryginale: „*is being tried for an offence or is appealing against a conviction*”.

¹⁵¹ Przepis ten stanowi w oryginale: „*is proved to have acted in bad faith in respect of the matters giving rise to the proceedings*”.

¹⁵² Sekretarze sądu (*justice clerks*) są urzędnikami sądowymi mającymi wykształcenie prawnicze, których zadaniem jest prowadzenie dokumentacji sądowej oraz pomoc sędziom pokoju w zakresie zagadnień prawnych związanych z rozstrzyganą przez nich sprawą.

Zagadnienie to regulują w identyczny sposób, jak odnoszący się do sędziów pokoju, art. 31 ust. 2, art. 32 ust. 2 oraz art. 34 ust. 2 i nast. ustawy o sądach z 2003 r.

3.5. Roszczenia regresowe i ich przesłanki

W art. 35 ustawy o sądach z 2003 r. określone są przesłanki, których wystąpienie umożliwia sędziom pokoju i sekretarzom sądowym podnoszenie roszczeń regresowych względem państwa (*indemnity*). Może mieć to miejsce jeżeli podmioty te zostały zobowiązane do zapłaty odszkodowania osobie poszkodowanej. Jako kwoty podlegające zwrotowi ustawa wskazuje m.in. odszkodowanie, do którego zapłaty podmioty te zostały zobowiązane na mocy orzeczenia w sprawach cywilnych lub rozsądnie zawartej ugody (*reasonable settlement*) lub rozsądne koszty, które ponieśli oni w postępowaniu odszkodowawczym. Na żądanie sędziego pokoju oraz sekretarza sądowego koszty te i wydatki mogą zostać z góry (jeszcze przed ich poniesieniem lub określeniem w ugodzie) określone i poniesione przez Lorda Kanclerza (*de facto* państwo) na co zezwala art. 35 ust. 6 ustawy o sądach z 2003 r. Jednakże zgodnie z art. 35 ust. 7 ustawy o sądach z 2003 r. takie określenie z góry kosztów, które będą poniesione nie wpływa na możliwość zwrotu innych rozsądnie poniesionych późniejszych wydatków albo ograniczenia już poniesionych wydatków, jeżeli Lord Kanclerz uzna to za stosowne.

Lord Kanclerz ma obowiązek zwrócić sędziom pokoju i sekretarzom sądowym podlegające uwzględnieniu wydatki (określane w ustawie jako *indemnifiable amounts* i zdefiniowane w art. 35 ust. 1 ustawy o sądach z 2003 r.) odnoszące się do zakończonych spraw karnych, chyba że zostanie udowodnione, że w odniesieniu do spraw, które doprowadziły do powstania sporu lub roszczenia w danym postępowaniu sądowym, podmioty te działały w złej wierze. Inne wydatki Lord Kanclerz ma obowiązek zwrócić wymienionym wyżej podmiotom wówczas, gdy w odniesieniu do spraw, które doprowadziły do powstania sporu lub roszczenia w danym postępowaniu sądowym, działali oni rozsądnie i w dobrej wierze (*reasonably and in good faith*). Ma też dyskrecyjne uprawnienie aby zwrócić inne wydatki (określane jako *other indemnifiable amounts*) chyba, że zostanie udowodnione, że w odniesieniu do spraw, które doprowadziły do powstania sporu lub

roszczenia w danym postępowaniu sądowym, osoby takie działały w złej wierze (art. 35 ust. 4 ustawy o sądach z 2003 r.).

Decyzje, co do tego, kiedy i w jakim zakresie, dany podmiot może dochodzić skutecznie roszczenia regresowego, pozostawione są do określenia Lorda Kanclerza (art. 35 ust. 5 ustawy o sądach z 2003 r.).

4. Austria

4.1. Uwagi wprowadzające

W prawie austriackim odpowiedzialność cywilnoprawna sędziego lub sądu za szkody wyrządzone przy orzekaniu uregulowana jest w ustawie z 18 grudnia 1948 r. o odpowiedzialności odszkodowawczej państwowych jednostek organizacyjnych oraz innych jednostek i zakładów prawa publicznego za szkodę wyrządzoną przy wykonywaniu ustaw¹⁵³ (określanej jako *Amtshaftungsgesetz*¹⁵⁴). Ustawa ta odnosi się jednakowo do wszystkich urzędników państwowych i ustanawia jednakowe zasady odpowiedzialności państwa za nich.

4.2. Regulacja konstytucyjna

Ustawa o odpowiedzialności urzędowej stanowi uszczegółowienie art. 23 ust. 1-3 Federalnej Ustawy Konstytucyjnej Republiki Austrii z dnia 1 października 1920 r.¹⁵⁵. Przepis ten jest podstawą normatywną dla tworzenia w ustawodawstwie zwykłym roszczeń odszkodowawczych względem państwa¹⁵⁶. Zgodnie z paragrafem pierwszym tego przepisu federacja, kraje związkowe, gminy i inne korporacje prawa publicznego ponoszą odpowiedzialność za szkody, które zostały wyrządzone wskutek niezgodnego z prawem zawinionego działania lub zaniechania osób działających jako ich organy przy wykonywaniu ustaw¹⁵⁷.

Podstawą regresów podmiotów publicznych, które uiściły odszkodowanie względem sędziów lub innych urzędników jest art. 23 ust. 2 Federalnej Ustawy Konstytucyjnej Republiki Austrii. Przepis ten określa jednocześnie na poziomie konstytucyjnym

¹⁵³ *Bundesgesetz über die Haftung der Gebietskörperschaften und der sonstigen Körperschaften und Anstalten des öffentlichen Rechts für in Vollziehung der Gesetze zugefügte Schäden*, BGBl. Nr 20/1949 w brzmieniu BGBl. I Nr. 194/1999 ze zm.

¹⁵⁴ W skrócie AHG. Ustawa ta będzie dalej cytowana, jako ustawa o odpowiedzialności urzędowej.

¹⁵⁵ Tekst ujednoczony oraz teksty poszczególnych zmian zamieszczone są na stronie internetowej www.ris.bka.gv.at.

¹⁵⁶ Por. G. Kucsko-Stadlmayer, [w:] *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band VII/1: Grundrechte in Österreich*, red. D. Merten, H.J. Papier, Heidelberg 2009, s. 78, nb 60.

¹⁵⁷ Tekst omawianego artykułu w przekładzie na język polski za: *Konstytucja Austrii*, tłum. P. Czarny, B. Naleziński, Warszawa 2004, s. 36. Tekst przekładu dostępny jest na stronach sejmowych pod adresem: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/austria.html>

przesłanki takiego regresu. Zgodnie z nim osoby, które działają jako organy podmiotów publicznych (a więc także sądów), są odpowiedzialne wobec tych podmiotów za szkody, które naprawił ten podmiot, o ile można przypisać im zamiar lub rażącą lekkomyślność (*Vorsatz oder grobe Fahrlässigkeit*)¹⁵⁸.

Dalsze ograniczenie odpowiedzialności odszkodowawczej sędziów na poziomie konstytucyjnym przewiduje ustęp trzeci art. 23 Federalnej Ustawy Konstytucyjnej Republiki Austrii. Zgodnie z nim osoby, które działają jako organy osób publicznych, odpowiadają wobec tych podmiotów jedynie za szkody, które **bezpośrednio** (*unmittelbar*) spowodowały przy wykonywaniu ustaw przez sprzeczne z prawem swoje działania. Odpowiedzialność odszkodowawcza urzędników jest więc ograniczona jedynie do szkód wynikających bezpośrednio z ich zachowania¹⁵⁹.

Podkreślić należy, że postanowienia ustawy o odpowiedzialności urzędowej są wprost realizacją art. 23 ust. 4 Federalnej Ustawy Konstytucyjnej Republiki Austrii, gdyż ustrojodawca konstytucyjny zobowiązał w tym przepisie ustawodawcę zwykłego do unormowania w sposób bardziej szczegółowy w ustawie zagadnień uregulowanych w art. 23 ust. 1-3 Federalnej Ustawy Konstytucyjnej.

4.3. Odpowiedzialność państwa za czyny sędziego

Ustawa o odpowiedzialności urzędowej przewiduje w zdaniu pierwszym § 1, że federacja i inne podmioty ponoszą odpowiedzialność na podstawie przepisów prawa cywilnego za szkody, które zostały wyrządzone wskutek niezgodnego z prawem zawinionego działania osób działających jako ich organy przy wykonywaniu ustaw. Regulacja ta bezspornie obejmuje też ten rodzaj „bezprawnych” działań, jakim jest wydawanie niezgodnych z prawem orzeczeń¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Przepis ten stanowi w oryginale: „Personen, die als Organe eines im Abs. 1 bezeichneten Rechtsträgers handeln, sind ihm, soweit ihnen Vorsatz oder grobe Fahrlässigkeit zur Last fällt, für den Schaden haftbar, für den der Rechtsträger dem Geschädigten Ersatz geleistet hat”.

¹⁵⁹ Por. T. Öhlinger, H. Eberhard, *Verfassungsrecht*, Wien 2012, s. 310, nb 674.

¹⁶⁰ Por. m.in. wyrok OGH z 23 maja 1984 r., 1Ob10/84 oraz uzasadnienie wyroku OGH z 15 października 2004 r., 1 Ob 205/04k. Ten ostatni wyrok potwierdził zarazem brak odpowiedzialności państwa austriackiego za delikty legislacyjne. W doktrynie zob. za wielu R. Welser, B. Zöchling-Jud, *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht-Allgemeiner Teil, Schuldrecht-Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2015, s. 459, nb 1651.

W rozumieniu art. 23 Federalnej Ustawy Konstytucyjnej Republiki Austrii oraz ustawy o odpowiedzialności urzędowej organem są osoby fizyczne, które działają w imieniu podmiotów ponoszących odpowiedzialność w wykonaniu ustaw, tzn. w sferze działań władczych państwa. Pojęcie to obejmuje więc także sędziów (co jest bezsporne w prawie austriackim)¹⁶¹.

Przesłanką odpowiedzialności państwa jest zarówno bezprawne jak i zawinione działanie sędziego¹⁶². Jedynie w wypadku niegodnego z prawem pozbawienia wolności istnienie winy po stronie organu nie jest wymagane¹⁶³.

Zgodnie z § 1 zdanie pierwsze ustawy o odpowiedzialności urzędowej odpowiedzialność podmiotów publicznych (a więc odpowiednio następnie i regres względem sędziego) obejmuje zarówno szkody majątkowe, jak i szkody na osobie. Szkoła, naruszenie prawa i wina są oceniane na podstawie ogólnych zasad przyjętych w prawie cywilnym, a więc przede wszystkim § 1293 i nast. ABGB¹⁶⁴. Oznacza to również konsekwentnie, że naprawienie utraconych korzyści jest możliwe jedynie wypadku wystąpienia winy mającej charakter co najmniej rażącego niedbalstwa (co wynika z ogólnej regulacji § 1324 ABGB)¹⁶⁵.

Zasady wynikające z prawa cywilnego modyfikuje jednak § 1 zdanie drugie ustawy o odpowiedzialności urzędowej, który przewiduje, że naprawienie szkody przez podmiot publiczny może nastąpić tylko w formie odszkodowania pieniężnego. Nie jest więc możliwe naprawienie szkody w naturze¹⁶⁶.

Odpowiedzialność za podejmowane rozstrzygnięcia sądowe jest również wężiej zakreślona niż wykonałoby to z zasad ogólnych ustawy o odpowiedzialności

¹⁶¹ Zob. za wielu T. Öhlinger, H. Eberhard, *Verfassungsrecht*, Wien 2012, s. 310, nb 674.

¹⁶² Por. zwłaszcza wyrok OGH z 23 maja 1984 r., 1Ob10/84, w którym szeroko przedstawiono zagadnienie „winy” sędziego przy wydawaniu wadliwego orzeczenia.

¹⁶³ Zob. wyrok OGH z 18 czerwca 1975 r., 1 Ob 226/75 oraz wyrok OGH z 1 marca 1979 r., 7 Ob 555/79.

¹⁶⁴ Wyrok OGH z 23 maja 1984 r., 1Ob10/84. Por. w doktrynie T. Öhlinger, H. Eberhard, *Verfassungsrecht*, Wien 2012, s. 310, nb 674.

¹⁶⁵ R. Welser, B. Zöchling-Jud, *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht-Allgemeiner Teil, Schuldrecht-Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2015, s. 459, nb 1653.

¹⁶⁶ Por. R. Welser, B. Zöchling-Jud, *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht-Allgemeiner Teil, Schuldrecht-Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2015, s. 459, nb 1653 oraz tam powołane w przypisie 380 orzecznictwo.

urzędowej. Odpowiedzialność państwa nie może powstać w wypadku błędów, które zostały popełnione w najwyższych instancjach tzn. przez austriacki Sąd Najwyższy, Trybunał Konstytucyjny i Najwyższy Sąd Administracyjny (*Verwaltungsgerichtshof*) – por. § 2 ust. 3 ustawy o odpowiedzialności urzędowej¹⁶⁷. Pogląd ten jest bezsporny w orzecznictwie¹⁶⁸. Uzasadnia się to tym, że w takim wypadku sąd niższej instancji musiałby dokonywać oceny rozstrzygnięcia dokonywanego przez Sąd Najwyższy, który jest względem niego sądem wyższej instancji¹⁶⁹.

Nałożenie na państwo odpowiedzialności za błąd popełniony przez sąd innej instancji (niż przedstawione powyżej) przy rozstrzygnięciu sprawy jest możliwe po pierwsze wówczas, gdy poszkodowanemu nie przysługuje prawo do apelacji do sądu wyższej instancji¹⁷⁰, a po drugie gdy nastąpiło w takim rozstrzygnięciu istotne odstępstwo od jednoznacznego poglądu w sprawie prawnej¹⁷¹. Jako przykład takiej odpowiedzialności przyjętej w orzecznictwie sądów austriackich można podać sytuację, w której sąd nie nadzorował prawidłowo prawnika oddelegowanego do sprawowania pieczy nad relacją między rodzicami a dziećmi¹⁷².

4.4. Odpowiedzialność osobista sędziego

Sędzia, tak jak każdy inny urzędnik, nie ponosi osobistej odpowiedzialności odszkodowawczej wobec poszkodowanego, co wynika wprost z § 1 zdanie drugie ustawy o odpowiedzialności urzędowej („*dem Geschädigten haftet das Organ nicht*”)¹⁷³. W tym zakresie przepisy ustawy o odpowiedzialności urzędowej wykluczają zastosowanie ogólnych przepisów ABGB o odpowiedzialności odszkodowawczej, nawet wówczas gdy na ich podstawie możliwe byłoby przypisanie

¹⁶⁷ R. Welser, B. Zöchling-Jud, *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht-Allgemeiner Teil, Schuldrecht-Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2015, s. 462, nb 1666.

¹⁶⁸ Por. wyrok OGH z 25 sierpnia 1993 r., 1 Ob 10/93 oraz wyrok OGH z 25 lutego 1997 r., 1 Ob 2147/96h.

¹⁶⁹ R. Welser, B. Zöchling-Jud, *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht-Allgemeiner Teil, Schuldrecht-Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2015, s. 461, nb 1660.

¹⁷⁰ Por. co do tej przesłanki odpowiedzialności państwa H. Koziol, *Österreichisches Haftpflichtrecht, Band 1. Allgemeiner Teil*, Wien 1997, s. 426, nb 12/105.

¹⁷¹ Por. co do tej przesłanki odpowiedzialności państwa wyrok OGH z 23 maja 1984 r., 1Ob10/84.

¹⁷² Zob. wyrok OGH z 14 lipca 1992 r., 1Ob30/92.

¹⁷³ Zob. też R. Welser, B. Zöchling-Jud, *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht-Allgemeiner Teil, Schuldrecht-Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2015, s. 459, nb 1653.

odpowiedzialności sędziemu¹⁷⁴. Dotyczy to również odpowiednio wypadków winy umyślnej oraz rażącego niedbalstwa sędziego.

Konsekwencją uregulowania zawartego w § 1 zdanie drugie ustawy o odpowiedzialności urzędowej jest fakt, że w odniesieniu do powództwa poszkodowanego przeciwko organowi (sędziemu) zachodzi niedopuszczalność drogi sądowej (co wynika z § 9 ust. 5 ustawy o odpowiedzialności urzędowej)¹⁷⁵.

4.5. Roszczenia regresowe i ich przesłanki

Podmiotowi publicznemu odpowiedzialnemu za szkodę przysługuje roszczenie regresowe wobec organu tylko wtedy, gdy szkoda jest skutkiem jego umyślnego lub rażąco niedbałego działania (§ 3 ust. 1 ustawy o odpowiedzialności urzędowej). Pojęcia winy umyślnej oraz rażącego niedbalstwa rozumie się w ten sam sposób, jak czynione jest to na tle ABGB¹⁷⁶. W razie rażącego niedbalstwa sąd może zgodnie z zasadą słuszności zmniejszyć kwotę, do której zwrotu zobowiązany jest organ (§ 3 ust. 2 ustawy o odpowiedzialności urzędowej).

Dochodzenie roszczeń regresowych przez państwo jest wykluczone, jeżeli organ działał na polecenie przełożonego, chyba że zostało ono wydane przez oczywiście niewłaściwą osobę lub jego wykonanie prowadziłoby do naruszenia przepisów prawa karnego (§ 4 ustawy o odpowiedzialności urzędowej)¹⁷⁷. Zastosowanie tego przepisu do sytuacji sędziego jest jednak z natury swojej ograniczone.

Ze względu na treść z § 1 zdanie drugie ustawy o odpowiedzialności urzędowej przewidującego, że naprawienie szkody przez podmiot publiczny może nastąpić tylko w formie odszkodowania pieniężnego roszczenie regresowe względem sędziego będzie także zawsze opiewało na kwotę pieniężną.

¹⁷⁴ Sytuację taką określa się jako *die Gesetzeskonkurrenz* – por. H. Koziol, *Österreichisches Haftpflichtrecht, Band 1. Allgemeiner Teil*, Wien 1997, s. 522, nb 17/2.

¹⁷⁵ W oryginale przepis brzmi: „*Der Geschädigte kann den Ersatz des Schadens, den ihm ein Organ eines im § 1 dieses Bundesgesetzes genannten Rechtsträgers in Vollziehung des Gesetzes zugefügt hat, gegen das Organ im ordentlichen Rechtsweg nicht geltend machen*“.

¹⁷⁶ Por. za wielu H. Koziol, *Österreichisches Haftpflichtrecht, Band 1. Allgemeiner Teil*, Wien 1997, s. 199 i nast.

¹⁷⁷ Por. R. Welser, B. Zöchling-Jud, *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht-Allgemeiner Teil, Schuldrecht-Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2015, s. 461, nb 1661.

5. Szwajcaria

5.1. Uwagi wprowadzające

Zagadnienie odpowiedzialności władzy publicznej w prawie szwajcarskim należy do domeny prawa administracyjnego (publicznego)¹⁷⁸. W tej sferze szwajcarski porządek prawny statuuje również odpowiedzialność za wykonywanie władzy sądowniczej.

Zagadnienie odpowiedzialności cywilnoprawnej sędziego reguluje ustawa federalna z 14 marca 1958 r. o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników¹⁷⁹. Ustawa ta reguluje również odpowiedzialność federacji szwajcarskiej, jeżeli występującej ona w relacjach niewładczych (art. 10 ustawy o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników)¹⁸⁰.

Odpowiedzialność kantonów za działania sędziów reguluje odpowiednie ustawodawstwo kantonalne¹⁸¹. Charakteryzuje się ono jedynie nieznacznymi różnicami w stosunku do regulacji federalnej¹⁸².

5.2. Regulacja konstytucyjna

W prawie szwajcarskim art. 146 Konstytucji Szwajcarii z 18 kwietnia 1999 r. (zatytułowany „Odpowiedzialność państwa”) przewiduje, że: „Federacja odpowiada

¹⁷⁸ Por. szerzej R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013, s. 983 i nast. oraz M. A. Kessler, [w:] *Basler Kommentar Obligationenrecht. Art. 1-529 OR*, red. H. Honsell, N. Vogt, W. Wiegand, Basel 2015, art. 61, nb 3, s. 451.

¹⁷⁹ *Bundesgesetz über die Verantwortlichkeit des Bundes sowie seiner Behördemitglieder und Beamten (Verantwortlichkeitsgesetz, VG)*, Amtliche Sammlung 1958, s. 1413, ze zm., dalej jako: ustawy o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników.

¹⁸⁰ Por. co do tego zagadnienia H. Rey, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, Zürich-Basel-Genf 2008, s. 30, nb 145 oraz F. Werro, *La responsabilité civile*, Bern 2011, s. 15-17.

¹⁸¹ H. Rey, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, Zürich-Basel-Genf 2008, s. 23, nb 108-109.

¹⁸² Zob. szerzej J. Gross, *Schweizerisches Staatshaftungsrecht. Stand und Entwicklungstendenzen*, Berne 2001, s. 55 i nast. (który omawia szczegółowo rozwiązania przyjmowane w poszczególnych kantonach) oraz H. Rey, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, Zürich-Basel-Genf 2008, s. 24 i nast., nb 113 i nast. (wskazujący na nieliczne odstępstwa od reguł przyjętych w ustawie o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników).

za szkody, które jej organy bezprawnie wyrządziły podczas wykonywania swoich czynności urzędowych”¹⁸³. Poza tą ogólną regulacją brak jest wyraźnej podstawy, która na poziomie konstytucyjnym przewidywałaby odpowiedzialność państwa za czynności sędziego oraz wydane w toku postępowań orzeczenia.

Konstytucja nie reguluje też odpowiedzialności regresowej państwa względem sędziów, którzy przez swoje zawinione zachowanie wyrządzili szkodę podmiotom trzecim.

Ze względu na fakt, że Szwajcaria jest państwem federalnym podkreślić należy, że art. 122 ust. 1 Konstytucji Szwajcarii z 18 kwietnia 1999 r. (zatytułowany „Prawo cywilne”) przewiduje, że ustawodawstwo w dziedzinie prawa cywilnego i postępowania sądowego należy do kompetencji Federacji. Jednakże ustęp drugi tego przepisu przewiduje, że „w sprawie organizacji sądów, oraz orzekania w sprawach cywilnych właściwe są kantony, chyba że odmienne rozwiązanie przewiduje ustawa”¹⁸⁴. Umożliwia to kantonom m.in. uregulowanie sądownictwa kantonalnego oraz zasad odpowiedzialności urzędników sądowych za ewentualne błędy wynikłe w toku wykonywania ich czynności.

5.3. Odpowiedzialność państwa za czyny sędziego

Sędziowie sądów federalnych podlegają w zakresie swojej odpowiedzialności cywilnej w pełni ustawie o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników.

Zgodnie z art. 3 ust. 1 ustawy o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników za szkody bezprawnie wyrządzone osobom trzecim przez urzędników podległych tej ustawie (w tym właśnie sędziów sądów federalnych) przy wykonywaniu ich obowiązków służbowych odpowiada federacja bez względu na

¹⁸³ Tekst omawianego artykułu w przekładzie na język polski za: *Konstytucja Federalna Konfederacji Szwajcarskiej*, tłum. Z. Czeszejko-Sochacki, Warszawa 2000. Tekst przekładu dostępny jest na stronach sejmowych pod adresem: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/szwajcaria.html>

¹⁸⁴ Artykuł w brzmieniu ustalonym na podstawie referendum z 12 marca 2000 r. o reformie wymiaru sprawiedliwości.

istnienie winy po stronie urzędnika¹⁸⁵. Odpowiedzialność ta ma więc charakter obiektywny (opiera się na zasadzie bezprawności) i jest niezależna od winy samego urzędnika¹⁸⁶. Pojęcia winy i bezprawności rozumiane są przy tym identycznie, jak ma to miejsce na tle art. 41 OR¹⁸⁷. Urzędnik nie odpowiada więc nigdy osobiście wobec osób trzecich¹⁸⁸.

W sytuacjach szczególnych możliwe jest obniżenie takiego odszkodowania lub nawet całkowite zwolnienie z niego państwa przez kompetentny do orzekania w tej sprawie organ (por. art. 4 ustawy o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników). Może mieć to przykładowo miejsce wówczas, gdy poszkodowany zgodził się na podjęcie względem niego działania szkodzącego lub przyczynił się do powstania lub powiększenia swojej szkody¹⁸⁹.

Do dochodzenia szkody od państwa znajdują zastosowanie ogólne przepisy nowego szwajcarskiego kodeksu postępowania cywilnego (por. art. 9 o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników). Na tej podstawie w postępowaniu odszkodowawczym nie można jednak podważać legalności wydanych zgodnie z właściwą procedurą rozstrzygnięć i decyzji (art. 12 o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników).

Szczególną podstawą odpowiedzialności cywilnej sądów jest sytuacja uregulowana w art. 5 ustawy federalnej z 11 kwietnia 1889 r. o ściąganiu należności i upadłości¹⁹⁰. Przepis ten reguluje ogólny reżim odpowiedzialności za szkody wyrządzone w toku

¹⁸⁵ Przepis ten brzmi w oryginale niemieckim: „Für den Schaden, den ein Beamter in Ausübung seiner amtlichen Tätigkeit Dritten widerrechtlich zufügt, haftet der Bund ohne Rücksicht auf das Verschulden des Beamten“.

¹⁸⁶ Por. F. Werro, [w:] *Commentaire Romand. Code des obligations I. Art. 1-529 CO*, red. L. Thévenoz, F. Werro, Bâle 2012, s. 560 oraz M. A. Kessler, [w:] *Basler Kommentar Obligationenrecht. Art. 1-529 OR*, red. H. Honsell, N. Vogt, W. Wiegand, Basel 2015, art. 41, nb 39a, s. 338.

¹⁸⁷ F. Werro, [w:] *Commentaire Romand. Code des obligations I. Art. 1-529 CO*, red. L. Thévenoz, F. Werro, Bâle 2012, s. 560 oraz Ch. Müller, [w:] *Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Obligationenrecht. Allgemeine Bestimmungen*, red. A. Furrer, A.K. Schnyder, Zürich-Basel-Genf 2010, s. 387.

¹⁸⁸ Ch. Müller, [w:] *Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Obligationenrecht. Allgemeine Bestimmungen*, red. A. Furrer, A.K. Schnyder, Zürich-Basel-Genf 2010, s. 387.

¹⁸⁹ Przepis ten brzmi w oryginale niemieckim: „Hat der Geschädigte in die schädigende Handlung eingewilligt oder haben Umstände, für die er einstehen muss, auf die Entstehung oder Verschlimmerung des Schadens eingewirkt, so kann die zuständige Behörde die Ersatzpflicht ermässigen oder gänzlich von ihr entbinden“.

¹⁹⁰ *Bundesgesetz über Schuldbetreibung und Konkurs (SchKG)* 11 kwietnia 1889 r., Amtliche Sammlung nr 11, s. 529 i nast. ze zm. (dalej ustawa federalna o ściąganiu należności i upadłości).

postępowań upadłościowych. Za szkody wyrządzone bezprawnie przy wykonywaniu zadań przekazanych im na mocy ustawy m.in. przez organy nadzoru i sądy, odpowiadają kantony (art. 5 ust. 1 ustawy federalnej o ściąganiu należności i upadłości). Dochodzenie odszkodowania przez poszkodowanego bezpośrednio od sprawcy jest wykluczone (art. 5 ust. 2 ustawy federalnej o ściąganiu należności i upadłości)¹⁹¹. W przypadku ciężkich naruszeń poszkodowanemu przysługuje także naprawienie szkody niemajątkowej w postaci zadośćuczynienia (art. 5 ust. 4 ustawy federalnej o ściąganiu należności i upadłości).

5.4. Odpowiedzialność osobista sędziego

Prawo szwajcarskie przewiduje, że bezpośrednie roszczenie poszkodowanego przeciwko sędziemu będącemu sprawcą szkody, jest wyłączone (art. 3 ust. 3 o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników)¹⁹². W tym zakresie sędziowie nie ponoszą więc cywilnej odpowiedzialności względem podmiotów trzecich¹⁹³.

Regulację, która wyklucza dochodzenie odszkodowania przez poszkodowanego bezpośrednio od sędziego, który wyrządził bezprawnie poszkodowanemu szkodę przy wykonywaniu zadań przekazanych mu na mocy ustawy, przewiduje także szwajcarskie postępowanie upadłościowe (por. art. 5 ust. 2 ustawy federalnej o ściąganiu należności i upadłości).

Podkreślić należy, że odpowiedzialność cywilna sędziów sądów federalnych jest przy tym niezależna od ich odpowiedzialności dyscyplinarnej (por. art. 18 ustawy federalnej o odpowiedzialności federacji).

Odpowiedzialność za działania sędziów w sferze niewładczej opiera się na ogólnych zasadach prawa cywilnego i podlega właściwości sądów powszechnych.

¹⁹¹ Por. H. Rey, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, Zürich-Basel-Genf 2008, s. 24, nb 114.

¹⁹² H. Rey, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, Zürich-Basel-Genf 2008, s. 23, nb 106 oraz Ch. Müller, [w:] *Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Obligationenrecht. Allgemeine Bestimmungen*, red. A. Furrer, A.K. Schnyder, Zürich-Basel-Genf 2010, s. 387.

¹⁹³ Zob. za wielu H. Rey, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, Zürich-Basel-Genf 2008, s. 23, nb 106.

5.5. Roszczenia regresowe i ich przesłanki

Federacji szwajcarskiej, jeżeli naprawiła już ona szkodę poszkodowanemu, przysługuje roszczenie regresowe przeciwko sędziemu – sprawcy szkody. Przesłanką podnoszenia roszczeń regresowych to, aby szkoda została wyrządzona z winy umyślnej lub wskutek rażącego niedbalstwa (*vorsätzlich oder grobfahrlässig*) – por. art. 7 ustawy o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników¹⁹⁴. Pojęcia winy umyślnej oraz rażącego niedbalstwa rozumie się w ten sam sposób, jak czynione jest to na tle OR¹⁹⁵. Na podstawie omawianego artykułu ustawy o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników podnoszenie regresowych roszczeń odszkodowawczych jest możliwe nawet po chwili, gdy stosunek służbowy łączący sędziego z federacją w chwili już wygaś.

Wyraźne brzmienie art. 8 ustawy o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników przewiduje, że sędzia jest odpowiedzialny względem federacji za szkody, jeżeli z winy umyślnej lub wskutek rażącego niedbalstwa naruszył obowiązki urzędowe w sposób bezpośredni (*unmittelbar*). Odpowiedzialność odszkodowawcza sędziego byłaby więc ograniczona jedynie do szkód wynikających bezpośrednio z jego działania lub zaniechania.

Do roszczeń regresowych federacji względem sprawcy szkody opartych o art. 7 i 8 ustawy o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników znajdują odpowiednio zastosowanie przepisy o naprawieniu szkody z tytułu czynów niedozwolonych (*die Entstehung von Obligationen durch unerlaubte Handlungen*), które przewidziane są w art. 41 i nast. szwajcarskiego OR (por. art. 9 ust. 1 ustawy o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników). Jeżeli szkoda została wyrządzona przez kilku urzędników wspólnie (co w wypadku sędziów może dotyczyć jedynie składu sędziowskiego) art. 9 ust. 2 ustawy o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników przewiduje odstępstwo

¹⁹⁴ Przepis ten brzmi w oryginale niemieckim: „*Hat der Bund Ersatz geleistet, so steht ihm der Rückgriff auf den Beamten zu, der den Schaden vorsätzlich oder grobfahrlässig verschuldet hat, und zwar auch nach Auflösung des Dienstverhältnisses*“.

¹⁹⁵ Por. za wielu M. A. Kessler, [w:] *Basler Kommentar Obligationenrecht. Art. 1-529 OR*, red. H. Honsell, N. Vogt, W. Wiegand, Basel 2015, s. 341 i nast.

od wyrażonej w art. 50 OR zasady solidarnej odpowiedzialności tych podmiotów¹⁹⁶. Ponoszą one odpowiedzialność względem federacji jedynie proporcjonalnie w stosunku do wielkości swojego zawinienia (art. 9 ust. 2 ustawy o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników).

W sytuacji, gdy poszkodowany wszczął postępowanie o naprawienie szkody przeciwko federacji sędzia ma prawo być powiadomionym niezwłocznie o mogącym wchodzić w rachubę przeciwko niemu roszczeniu odszkodowawczym (art. 3 ust. 4 ustawy o odpowiedzialności federacji i członków jej organów oraz urzędników)¹⁹⁷.

Podobne regulacje jak opisane wyżej obowiązują również względem sędziów w prawie poszczególnych kantonów szwajcarskich¹⁹⁸. Dla przykładu w ustawie o odpowiedzialności odszkodowawczej kantonu Zurych¹⁹⁹ (będącego największym i najludniejszym kantonem szwajcarskim) roszczenie regresowe przysługuje kantonowi tylko wtedy, gdy sprawca szkody wyrządził ją umyślnie lub wskutek rażącego niedbalstwa (por. § 15 ust. 1 Ustawy o odpowiedzialności odszkodowawczej kantonu Zurych).

Podobnie w wypadku szkód wyrządzonych przez sędziego w toku postępowania upadłościowego roszczenia regresowe kantonów wobec sędziego nie są uregulowane w ustawie federalnej o ściąganiu należności i upadłości, lecz mają swoją podstawę w prawie kantonalnym (art. 5 ust. 3 ustawy federalnej o ściąganiu należności i upadłości).

¹⁹⁶ Por. M. A. Kessler, [w:] *Basler Kommentar Obligationenrecht. Art. 1-529 OR*, red. H. Honsell, N. Vogt, W. Wiegand, Basel 2015, s. 391 i nast.

¹⁹⁷ Przepis ten brzmi w oryginale niemieckim: „*Sobald ein Dritter vom Bund Schadenersatz begehrt, hat der Bund den Beamten, gegen den ein Rückgriff in Frage kommen kann, sofort zu benachrichtigen*“.

¹⁹⁸ Ch. Müller, [w:] *Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Obligationenrecht. Allgemeine Bestimmungen*, red. A. Furrer, A.K. Schnyder, Zürich-Basel-Genf 2010, s. 387.

¹⁹⁹ *Haftungsgesetz des Kantons Zürich* z 14 września 1969 r., Offizielle Sammlung Ordnungsnummer 170.1; dalej jako: ustawa o odpowiedzialności odszkodowawczej kantonu Zurych.

6. Włochy

6.1. Uwagi wprowadzające

Cywilnoprawna odpowiedzialność sędziego w prawie włoskim uregulowana jest w ustawie nr 117/1988 z 13 kwietnia 1988 r. o prawie do odszkodowania za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy sądowniczej i o odpowiedzialności cywilnej sędziów²⁰⁰. Uchwalenie tej ustawy było skutkiem referendum, które doprowadziło do podważenia przyjętych wcześniej w prawie włoskim regulacji, które poważnie ograniczały wypadki, w których mogła zaistnieć odpowiedzialność cywilna sędziów²⁰¹.

Wyżej wskazywana ustawa nr 117/1988 uległa w 2015 r. znacznym zmianom na skutek wydania ustawy nr 18/2015 z 27 lutego 2015 r.²⁰² modyfikującej w kilku miejscach dotychczasową regulację. Oficjalnie deklarowanym celem nowelizacji – zaprezentowanym w jej uzasadnieniu – było dostosowanie prawa włoskiego do prawa Unii Europejskiej oraz orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka²⁰³. Wprowadzenie tej ustawy spowodowane było również częstymi wypadkami zasądzenia przez ten sąd odszkodowań od państwa włoskiego ze względu na wadliwe funkcjonowanie jego władzy sądowniczej²⁰⁴.

6.2. Regulacja konstytucyjna

Odpowiedzialność cywilna sędziego, tak jak pozostałych urzędników państwowych, jest oparta na art. 28 Konstytucji Republiki Włoskiej z 27 grudnia 1947 r., stosownie do którego: „Funkcjonariusze i urzędnicy państwa oraz przedsiębiorstw publicznych

²⁰⁰ Ustawa nr 117 z 13 kwietnia 1988 r. *Risarrimento dei danni cagionati nell'esercizio delle funzioni giudiziarie e Responsabilitd civile dei Magistrate*, Włoski Dziennik Ustaw nr 88 z 15 kwietnia 1988 r. Dalej cytowana jako ustawa nr 117/1988.

²⁰¹ Ch. von Bar, E. Clive (red.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009, s. 3825.

²⁰² Ustawa nr 18 z 27 lutego 2015 r., Włoski Dziennik Ustaw nr 52 z 4 marca 2015 r. Dalej cytowana jako ustawa nr 18/2015.

²⁰³ Por. L. La Greca, *La responsabilità civile dei magistrati Prime riflessioni a margine della recente riforma*, Archivio Penale 2015, nr 2, s. 1.

²⁰⁴ L. La Greca, *La responsabilità civile dei magistrati Prime riflessioni a margine della recente riforma*, Archivio Penale 2015, nr 2, s. 1.

ponoszą bezpośrednią odpowiedzialność, na podstawie przepisów ustaw karnych, cywilnych i administracyjnych, za czynności dokonane z pogwałceniem prawa. W takich wypadkach odpowiedzialność cywilna rozciąga się na państwo i przedsiębiorstwa publiczne²⁰⁵. Regulacja ta tworzy podstawę do unormowania zagadnienia odpowiedzialności cywilnej sędziów w ustawodawstwie zwykłym. Jej specyficzną na tle prawa porównawczego cechą jest generalna możliwość pozywania bezpośrednio przez osoby poszkodowane urzędników, z którymi odpowiedzialne w sposób solidarny jest państwo²⁰⁶.

Konstytucja Republiki Włoskiej z 27 grudnia 1947 r. nie reguluje kwestii ewentualnych roszczeń regresowych państwa względem swoich urzędników, jak też nie tworzy podstawy konstytucyjnej dla uregulowania takich roszczeń regresowych w ustawodawstwie zwykłym.

6.3. Odpowiedzialność państwa za czyny sędziego

Zasadę formalnego braku osobistej odpowiedzialności sędziego za działalność orzeczniczą oraz odpowiedzialność za nią państwa wyraża art. 2 ust. 1 ustawy nr 117/1988. Zgodnie z tym przepisem osoba, która bezprawnie poniosła szkodę w wyniku działania (*comportamento*), decyzji (*atto*) lub nakazu (*provvedimento*) sądowego wydanego przez sędziego na skutek działania umyślnego lub rażącego niedbalstwa w wykonywaniu swoich funkcji albo odmowy sprawowania przez sędziego wymiaru sprawiedliwości („zaprzeczenia sprawiedliwości” – *diniego di giustizia*), może kierować swoje roszczenia przeciwko państwu w celu uzyskania odszkodowania za szkody majątkowe i niemajątkowe²⁰⁷.

Na wskazanej podstawie naprawienia szkody może dochodzić więc każdy, kto ją poniósł w wyniku niezgodnych z prawem aktów sądu, których dokonanie wyniło

²⁰⁵ Tekst omawianego artykułu w przekładzie na język polski za: *Konstytucja Włoch*, tłum. Z. Witkowski. Warszawa 2004. Tekst przekładu dostępny jest na stronach sejmowych pod adresem: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wlochy.html>

²⁰⁶ Zob. co do zestawienia system włoskiego z innymi rozwiązaniami Ch. von Bar, *The common European Law of Torts. Volume I*, Oxford 1998, s. 553.

²⁰⁷ Przepis ten brzmi w oryginale: *Chi ha subito un danno ingiusto per effetto di un comportamento, di un atto o di un provvedimento giudiziario posto in essere dal magistrato con dolo o colpa grave nell'esercizio delle sue funzioni ovvero per diniego di giustizia può agire contro lo Stato per ottenere il risarcimento dei danni patrimoniali e anche di quelli non patrimoniali*.

z umyślności lub rażącego niedbalstwa w wykonywaniu obowiązków przez sędziego. Podkreślić należy zarazem, że – w przeciwieństwie do poprzedniego stanu prawnego – naprawienie szkody obejmuje zarówno uszczerbki majątkowe, jak i niemajątkowe²⁰⁸.

Pojęcie odmowy sprawowania przez sędziego wymiaru sprawiedliwości (*diniego di giustizia*) definiuje art. 3 ust. 1 ustawy nr 117/1988 wskazując, że jest to odmowa (*il rifiuto*), zaniechanie (*l'omissione*) lub opóźnienie (*il ritardo*) sędziego w wykonywaniu swoich obowiązków w sytuacji, gdy po upływie ustawowego terminu dla podjęcia danej czynności strona złożyła wniosek o jej podjęcie i bez uzasadnionego powodu (*senza giustificato motivo*) upłynęło trzydzieści dni, w których dana czynność nie została przez sędziego dokonana.

Ustawodawca włoski przewiduje też, że zwykłe wykonywanie funkcji sędziego, w tym wykładnia przepisów prawa oraz ocena faktów i dowodów, nie mogą być podstawą odpowiedzialności sędziego, a więc i państwa²⁰⁹ (tak art. 2 ust. 2 ustawy nr 117/1988). Jednakże już ten sam przepis przewiduje, że wyjątki od tej zasady są przewidziane w kolejnych ustępach 3 i 3-bis tego przepisu, a ponadto nie dotyczą wypadku umyślnego działania sędziego.

Obowiązek wypłacenia poszkodowanemu odszkodowania spoczywa na państwie, przeciwko któremu strona poszkodowana może wnieść stosowne powództwo. Legitymację bierną ma Prezes Rady Ministrów (*Presidente del Consiglio dei ministri* – por. art. 4 ust. 1 ustawy nr 117/1988). Zasady i terminy dochodzenia takiego roszczenia określają art. 4 i 5 ustawy nr 117/1988 m.in. przewidując, że osoba poszkodowana zobowiązana jest wykorzystać wcześniej wszystkie przysługujące jej środki odwoławcze, musi udowodnić swoje roszczenie oraz musi podnieść swoje roszczenia w terminie trzech lat od chwili zdarzenia, które wyrządziło szkodę. Pozew taki podlega również specjalnej kontroli, w której oceniana jest jego dopuszczalność

²⁰⁸ W poprzednim stanie prawnym naprawienie krzywdy (szkody niemajątkowej) było możliwe jedynie w wypadku niesłusznego pozbawienia wolności (por. art. 2 ust. 1 ustawy nr 117/1988 w jej brzmieniu przed zmianą wprowadzoną ustawą nr 18/2015). Zob. w tym zakresie Ch. von Bar, E. Clive (red.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009, s. 3825.

²⁰⁹ W oryginale: „[...] non può dar luogo a responsabilità l'attività di interpretazione di norme di diritto né quella di valutazione del fatto e delle prove”.

oraz spełnienie przesłanek ustawowych wskazanych w ustawie nr 117/1988 (zob. art. 5 ustawy nr 117/1988).

Ustawodawca dąży do tego, aby postępowanie odszkodowawcze w takich sytuacjach mogło być traktowane jako bezstronne i jawne. Stąd też jest ono prowadzone przez inny sąd aniżeli sąd, w którym swoje funkcje orzecznicze sprawuje lub sprawował sędzia, który spowodował szkodę, o której naprawienie toczy się sprawa odszkodowawcza (por. art. 4 ust. 1 zd. 2 ustawy nr 117/1988). Do postępowania toczącego się przeciwko państwu może jednak przystąpić sędzia, który dokonał danego czynu lub wydał decyzję lub nakaz, które miałyby być źródłem szkody (art. 6 ust. 1 ustawy nr 117/1988).

6.4. Odpowiedzialność osobista sędziego

Regulacja ustawy nr 18/2015 nie zmieniła formalnie zasady, którą jest brak bezpośredniej odpowiedzialności sędziego względem osoby poszkodowanej jego działalnością orzeczniczą. Ustawa nr 18/2015 w kilku miejscach zmodyfikowała jednak przesłanki odpowiedzialności sędziego.

Ustawa nr 117/1988 przewiduje odpowiedzialność cywilnoprawną sędziego za rażące niedbalstwo, które ma postać oczywistego naruszenia prawa włoskiego (*la violazione manifesta della legge*) a także oczywistego naruszenia prawa Unii Europejskiej, poprzez wprowadzenie w błąd (*travisamento*) co do okoliczności faktycznych lub dowodów tzn. potwierdzenie okoliczności faktycznych, których istnienie jest w sposób bezsprzeczny wykluczone na podstawie akt danej sprawy lub zaprzeczenie istnienia okoliczności, których istnienie jest bezsprzeczne na podstawie akt danej sprawy. Obejmuje to także sytuację, w której środek prawny w stosunku do osoby lub rzeczy został wydany przez sędziego poza zakresem dopuszczalnym przez prawo lub bez podstawy prawnej (art. 2 ust. 3 ustawy nr 117/1988).

Sytuacje, w których następuje oczywiste naruszenie prawa włoskiego a także prawa Unii Europejskiej zostały wskazane w art. 2 ust. 3-bis ustawy nr 117/1988. Przy określeniu tego, czy naruszenie takie jest oczywiste bierze się pod uwagę kilka czynników. Po pierwsze, jest to stopień jasności i precyzji naruszonego przepisu (*del grado di chiarezza e precisione delle norme violate*). Po drugie, jest to

„wybaczalność” i stopień naruszenia tego przepisu (*inescusabilità e della gravità dell' inosservanza*). Po trzecie, ustawodawca włoski uznał za wypadek oczywistego naruszenia prawa Unii Europejskiej niedochowanie obowiązku przedstawienia pytania prawnego Trybunałowi Sprawiedliwości Unii Europejskiej, w sytuacji określonej w art. 267 ust. 3 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej²¹⁰. Po czwarte, naruszenie jest oczywiste, gdy istnieje niezgodność wydanej decyzji (*atto*) lub nakazu (*provvedimento*) sądowego z wyraźną wykładnią prezentowaną przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

W wypadku wykazania w toku procesu, że sędzia umyślnie lub wskutek rażącego niedbalstwa dokonał oczywistego naruszenia prawa Unii Europejskiej, albo opisywanego powyżej „wprowadzenia w błąd co do istnienia faktów i dowodów” albo odmówił sprawowania wymiaru sprawiedliwości, odszkodowanie jest przyznawane poszkodowanemu od państwa, a nie bezpośrednio od sędziego. Nie jest też możliwe kierowanie roszczeń odszkodowawczych bezpośrednio do sędziego (por. art. 6 ust. 1 ustawy). Sędzia może być jednak pociągnięty do odpowiedzialności regresowej w stosunku do państwa (por. uwagi dalej).

Ustawa nr 117/1988 przewiduje także szczególne zasady odpowiedzialności sędziego i państwa za przestępstwo popełnione przez sędziego przy wykonywaniu jego funkcji. Ten, kto poniósł szkodę w wyniku czynów, które stanowiły przestępstwo karne popełnione przez sędziego w ramach wykonywania swoich obowiązków, jest uprawniony do dochodzenia odszkodowania zarówno od sędziego, jak i od państwa. W tym przypadku zasady wytaczania powództwa cywilnego o odszkodowanie oraz dochodzenia roszczeń przeciwko państwu regulowane są na zwykłych zasadach określonych we włoskim kodeksie cywilnym i kodeksie postępowania cywilnego²¹¹ (art. 13 ust. 1 ustawy nr 117/1988). W takich sytuacjach postępowanie regresowe wszczynane przez państwo, które jest zobowiązane do wypłaty odszkodowania

²¹⁰ Zgodnie z tym przepisem Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej jest właściwy do orzekania w trybie prejudycjalnym o wykładni Traktatów oraz o ważności i wykładni aktów przyjętych przez instytucje, organy lub jednostki organizacyjne Unii. Jego ustęp trzeci przesądza, że w przypadku gdy takie pytanie jest podniesione w sprawie zawisłej przed sądem krajowym, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu według prawa wewnętrznego, sąd ten jest zobowiązany wnieść sprawę do Trybunału.

²¹¹ Przepis ten stanowi, że: „*Chi ha subito un danno in conseguenza di un fatto costituente reato commesso dal magistrato nell'esercizio delle sue funzioni ha diritto al risarcimento nei confronti del magistrato e dello Stato. In tal caso l'azione civile per il risarcimento del danno ed il suo esercizio anche nei confronti dello Stato come responsabile civile sono regolati dalle norme ordinarie*”.

poszkodowanemu, jest prowadzone według zwykłych zasad regulujących odpowiedzialność funkcjonariuszy publicznych (art. 13 ust. 2 ustawy nr 117/1988)²¹².

Na koniec zaznaczyć należy, że jeżeli czyn sędziego jest jednocześnie podstawą jego odpowiedzialności cywilnej, jak i czynem, z powodu którego wszczęta została przeciwko niemu odpowiedzialność dyscyplinarna oba postępowania toczą się niezależnie od siebie (por. art. 20 dekretu nr 109/2006 z dnia 23 lutego 2006 r. o postępowaniu dyscyplinarnym dotyczącym przestępstw popełnianych przez członków wymiaru sprawiedliwości, stosownych kar dyscyplinarnych oraz procedury związanej z takim postępowaniem)²¹³.

6.5. Roszczenia regresowe i ich przesłanki

Po zmianach wprowadzonych ustawą nr 18/2015 w prawie włoskim Prezes Rady Ministrów zobowiązany jest wytoczyć przeciwko sędziemu powództwo regresowe²¹⁴, jeżeli doszło do zapłaty przez państwo odszkodowania na skutek jednego z następujących zdarzeń:

- odmowy sprawowania wymiaru sprawiedliwości,
- bezspornego naruszenie prawa włoskiego lub prawa Unii Europejskiej,
- potwierdzenia okoliczności faktycznych, których istnienie jest w sposób bezsporny wykluczone na podstawie akt danej sprawy lub zaprzeczenia istnienia okoliczności, których istnienie jest bezsporne na podstawie akt danej sprawy.

Przesłanką możliwości podnoszenia przez państwo roszczeń regresowych względem sędziego, jest to, aby jedno z tych zdarzeń nastąpiło w skutek jego działania

²¹² Zob. też w tym zakresie Ch. von Bar, E. Clive (red.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009, s. 3825.

²¹³ Dekret nr 109 z 23 lutego 2006 r. *Disciplina degli illeciti disciplinari dei magistrati, delle relative sanzioni e della procedura per la loro applicabilità, nonché modifica della disciplina in tema di incompatibilità, dispensa dal servizio e trasferimento di ufficio dei magistrati*, Włoski Dziennik Ustaw nr 67 z 21 marca 2006 r.

²¹⁴ W poprzednim stanie prawnym obowiązek taki nie istniał – por. L. La Greca, *La responsabilità civile dei magistrati Prime riflessioni a margine della recente riforma*, *Archivio Penale* 2015, nr 2, s. 2.

umyślnego lub powstałego w wyniku jego rażącego („niewybaczalnego” - *inescusabile*) niedbalstwa (art. 7 ust. 1 ustawy nr 117/1988)²¹⁵.

Na podstawie art. 7 ust. 1 ustawy nr 117/1988 Prezes Rady Ministrów zobowiązany jest wystąpić z powództwem regresowym w stosunku do sędziego w ciągu dwóch lat od chwili ustalenia tego odszkodowania na podstawie orzeczenia sądowego lub innego tytułu pozasądowego (*titolo giudiziale o di titolo stragiudiziale*).

Poza wypadkami winy umyślnej (np. przekupstwa) nowa ustawa ogranicza wysokość możliwych kierowanych w stosunku do sędziego roszczeń regresowych do wysokości połowy ich rocznego wynagrodzenia ocenianego na chwilę wytoczenia powództwa regresowego, nawet jeżeli roszczenie o odszkodowanie zostało wytoczone przez dwie lub większą liczbę osób na różnych podstawach prawnych (art. 5 ust. 1 zd. 1 ustawy nr 117/1988). Jeżeli dochodzenie roszczeń regresowych następuje poprzez potrącenie odpowiednich kwot z wynagrodzenia sędziego, w żadnym wypadku rozmiar potrącenia nie może być wyższy miesięcznie niż jedną trzecią wynagrodzenia netto sędziego (art. 5 ust. 1 zd. 1 ustawy nr 117/1988)²¹⁶.

Niezastosowanie się przez Prezesa Rady Ministrów do obowiązku wniesienia powództw regresowych może mieć dla niego negatywne konsekwencje finansowe (*responsabilità contabile*). Ustawa nr 117/1988 w art. 13 ust. 2-bis przewiduje, że każdego roku do 31 stycznia włoski Trybunał Obrachunkowy (*la Corte dei conti*) ma uzyskiwać informację od Prezesa Rady Ministrów i Ministra Sprawiedliwości, co do ilości wydanych w poprzednim roku kalendarzowym wyroków zobowiązujących państwo do zapłaty odszkodowania za zawinione czyny sędziów przy wykonywaniu ich funkcji oraz o zakresie wykonywania przysługującego Prezesowi Rady Ministrów prawa do regresu.

²¹⁵ Co do krytyki tego rozwiązania ustawowego por. L. La Greca, *La responsabilità civile dei magistrati Prime riflessioni a margine della recente riforma*, Archivio Penale 2015, nr 2, s. 7.

²¹⁶ Zob. L. La Greca, *La responsabilità civile dei magistrati Prime riflessioni a margine della recente riforma*, Archivio Penale 2015, nr 2, s. 8.

7. Hiszpania

7.1. Uwagi wprowadzające

Cywilnoprawna odpowiedzialność sędziego w prawie hiszpańskim uregulowana jest w ustawie organicznej o władzy sędowniczej nr 6/1985 z 1 lipca 1985 r.²¹⁷. Odpowiedzialność ta została znacząco zmodyfikowana przez ustawę organiczną nr 7/2015 z 21 czerwca 2015 r. w sprawie zmiany ustawy organicznej o władzy sędowniczej²¹⁸.

Ustawa organiczna nr 7/2015 uchyliła między innymi cały rozdział II (*De la responsabilidad civil*) tytułu III (*De la responsabilidad de los Jueces y Magistrados*) ustawy organicznej o władzy sędowniczej nr 6/1985, w którym znajdowały się regulujące zagadnienie odpowiedzialności sędziego art. 411-413. Uchyliła również art. 297 oraz zmodyfikowała brzmienie art. 296 tej ostatniej ustawy.

Ustawa organiczna nr 7/2015 weszła w życie 1 października 2015 r.

7.2. Regulacja konstytucyjna

Przepisem, który jest podstawą odpowiedzialności odszkodowawczej państwa za działania władzy sędowniczej, jest art. 121 Konstytucji Hiszpanii z dnia 27 grudnia 1978 r. Stanowi on, że: „Krzywdy powstałe na skutek pomyłki sadowej, jak również będące konsekwencją niewłaściwego działania administracji wymiaru sprawiedliwości dają prawo do zadośćuczynienia na koszt państwa, zgodnie z ustawą”²¹⁹. Przepis ten wprowadzając odpowiedzialność państwa za działania funkcjonariuszy nie reguluje zasad i przesłanek tej odpowiedzialności pozostawiając

²¹⁷ *Ley Organica 6/1985, de 1 de Julio, del Poder Judicial*. BOE – Boletín Oficial del Estado z 1985 r., nr 157. Dalej jako: ustawa organiczna o władzy sędowniczej.

²¹⁸ *Ley Orgánica 7/2015, de 21 de julio, por la que se modifica la Ley Orgánica 6/1985, de 1 de julio, del Poder Judicial*. BOE – Boletín Oficial del Estado z 2015 r., nr 174. Dalej jako: ustawa organiczna nr 7/2015.

²¹⁹ Tekst omawianego artykułu w przekładzie na język polski za: Konstytucja Hiszpanii z 27 grudnia 1978, tłum. T. Mołdawa, Warszawa 1993. Tłumaczenie za stroną sejmową <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/hiszpania.html>

jej dookreślenie ustawodawstwu zwykłemu. Nie reguluje również roszczeń regresowych państwa względem bezpośrednich sprawców szkody.

7.3. Odpowiedzialność państwa za działania sędziego

Zasady odpowiedzialności majątkowej państwa za szkody wyrządzone przy sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości określa w sposób szczegółowy tytuł V ustawy organicznej o władzy sędziowskiej (*De la responsabilidad patrimonial del Estado por el funcionamiento de la Administración de Justicia*) i jego art. 292-296.

Zgodnie z art. 292 ust. 1 ustawy organicznej o władzy sędziowskiej za wszelkie szkody wyrządzone w prawie własności lub innych prawach majątkowych danego podmiotu powstałe na skutek pomyłki władzy sędziowskiej oraz za szkody, które wynikają z nieprawidłowości w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, przysługuje poszkodowanemu od państwa prawo do odszkodowania⁽²²⁰⁾. W każdym przypadku, dochodzona szkoda musi być możliwa do oszacowania z ekonomicznego punktu widzenia (*evaluable económicamente*) oraz zindywidualizowana w stosunku do osoby lub grupy osób (art. 292 ust. 2 ustawy organicznej o władzy sędziowskiej). Ustawodawca hiszpański podkreśla też wyraźnie, że sama zmiana lub uchylenie zaskarżonego orzeczenia nie powoduje *per se* prawa do odszkodowania po stronie poszkodowanego (art. 292 ust. 3 ustawy organicznej o władzy sędziowskiej).

Prawo do odszkodowania przysługuje również za tymczasowe aresztowanie i bezpodstawne pozbawienie wolności. Wysokość odszkodowania ustala się w takich wypadkach na podstawie długości okresu pozbawienia wolności oraz zakresu osobistych i rodzinnych konsekwencji po stronie poszkodowanego (art. 294 ustawy organicznej o władzy sędziowskiej).

W żadnym wypadku odpowiedzialność odszkodowawcza nie powstaje, jeżeli pomyłka władzy sędziowskiej oraz nieprawidłowości w sprawowaniu wymiaru

²²⁰ Wyjątkiem, który przewiduje art. 292 ust. 1 ustawy organicznej o władzy sędziowskiej, są jedynie przypadki siły wyższej.

sprawiedliwości powstały na skutek umyślnego lub niedbałego działania poszkodowanego (art. 295 ustawy organicznej o władzy sędziowskiej)²²¹.

Możliwość podnoszenia roszczeń odszkodowawczych względem państwa uzależnione jest od zachowania procedury i przesłanek określonych w art. 293 ustawy organicznej o władzy sędziowskiej. Zakłada ona między innymi wyczerpanie przez poszkodowanego wcześniej wszystkich przysługujących mu środków odwoławczych (art. 293 ust. 1 lit. f. ustawy organicznej o władzy sędziowskiej). Pozew taki wnosi się do hiszpańskiego Sądu Najwyższego (*Tribunal Supremo*), którego orzeczenie ma w danej sprawie charakter prejudykatu. Wyjątkiem od zastosowania procedury określonej w art. 293 ustawy organicznej o władzy sędziowskiej jest jedynie sytuacja, w której sąd wyżej instancji rozpatrujący sprawę wyraźnie w uzasadnieniu swojego orzeczenia przyzna poszkodowanemu takie roszczenie (por. art. 293 ust. 1 zd. 1-2 ustawy organicznej o władzy sędziowskiej).

Po uzyskaniu jednego z takich prejudykatów żądanie naprawienia szkody wnosi się do Ministra Sprawiedliwości, który rozpatruje sprawę o odszkodowanie w trybie postępowania administracyjnego na takich samych zasadach, jak w innych wypadkach szkód wyrządzonych przez działanie władzy publicznej (art. 293 ust. 2 ustawy organicznej o władzy sędziowskiej). Od takiego rozstrzygnięcia Ministra Sprawiedliwości przysługuje skarżącemu odwołanie na drodze administracyjnej.

7.4. Odpowiedzialność osobista sędziego

W poprzednim stanie prawnym, który w tym miejscu może być przedstawiony jedynie w zarysie (jako mający znaczenie jedynie historyczne), sędziowie byli odpowiedzialni za wyrządzone swoją działalnością szkody za delikty na zasadach ogólnych prawa cywilnego²²². Odpowiedzialność tą regulował art. 411 ustawy organicznej o organizacji sądownictwa. Zgodnie z tym przepisem sędziowie odpowiadali cywilnoprawnie za szkody, wyrządzone przy wykonywaniu swoich obowiązków.

²²¹ Przepis ten brzmi w oryginale: *En ningún caso habrá lugar a la indemnización cuando el error judicial o el anormal funcionamiento de los servicios tuviera por causa la conducta dolosa o culposa del perjudicado.*

²²² Zob. w tym zakresie F. O. Blázquez, *Responsabilidad civil de los Jueces y Magistrados por ignorancia inexcusable*, InDret – Revista Para del Análisis Del Derecho 2010, nr 4.

Odpowiedzialność ta statuowana była względem sędziów jedynie wówczas, gdy zaniedbanie lub niewiedza sędziego nie dawały się usprawiedliwić.

W chwili obecnej – po wejściu w życie ustawy organicznej nr 7/2015 – w prawie hiszpańskim wyłączona jest osobista cywilnoprawna odpowiedzialność sędziego względem sprawcy szkody. Regulację taką przewiduje wprost art. 296 ust. 1 ustawy organicznej o władzy sądowniczej, zgodnie z którym za szkody wyrządzone przez sędziów przy wykonywaniu ich funkcji, wynikających z błędu władzy sądowniczej oraz nieprawidłowości w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, odpowiada jedynie państwo, a osoby poszkodowane nie mogą nigdy dochodzić naprawienia takich szkód bezpośrednio od sędziów²²³.

Jak wskazano w uzasadnieniu ustawy organicznej nr 7/2015 odejście od osobistej odpowiedzialności sędziego było spowodowane jej rzadkim występowaniem w praktyce (*escasisimamente utilizada en la práctica*) i chęcią dostosowania przepisów hiszpańskich do wytycznych Rady Europy.

Deklarowanym celem ustawy było też zrównanie odpowiedzialności sędziów z odpowiedzialnością innych urzędników państwowych, którzy nie podnosili osobistej odpowiedzialności cywilnej względem poszkodowanych za działania związane z wykonywaną przez nich władzą publiczną.

7.5. Roszczenia regresowe i ich przesłanki

Wskazany powyżej art. 296 ust. 2 ustawy organicznej o władzy sądowniczej, przewidując wyłączenie bezpośredniej odpowiedzialności sędziów względem poszkodowanych za powstałe po ich stronie szkody, przewiduje również roszczenia regresowe państwa względem sędziego.

Przesłankami podnoszenia przeciwko sędziemu roszczeń regresowych państwa jest zaistnienie wypadku, w którym szkoda powstała z winy umyślnej lub na skutek rażącego niedbalstwa (*de dolo o culpa grave*) po stronie sędziego oraz to, że szkoda

²²³ Przepis ten brzmi w oryginale: *Los daños y perjuicios causados por los Jueces y Magistrados en el ejercicio de sus funciones darán lugar, en su caso, a responsabilidad del Estado por error judicial o por funcionamiento anormal de la Administración de Justicia sin que, en ningún caso, puedan los perjudicados dirigirse directamente contra aquéllos.*

została już przez państwo naprawiona (art. 296 ust. 2 zd. 1 ustawy organicznej o władzy sędziowskiej)²²⁴.

Zgodnie z art. 296 ust. 2 zd. 2 ustawy organicznej o władzy sędziowskiej istnienie winy umyślnej lub rażącego niedbalstwa sędziego, a więc przesądzenie o jego cywilnoprawnej odpowiedzialności na podstawie roszczeń regresowych, może zostać stwierdzone prawomocnym wyrokiem lub prawomocną uchwałą wydaną przez Radę Generalną Władzy Sędziowskiej (*Consejo General del Poder Judicial*)²²⁵. Następuje to w toku przedstawionej powyżej procedury prowadzącej do stwierdzenia wadliwości danego orzeczenia. Przy ocenie istnienia takiej odpowiedzialności regresowej sędziego ustawodawca nakazuje brać pod uwagę między innymi rozmiary wyrządzonej szkody oraz istnienie bądź nieistnienie zamiaru po stronie sędziego²²⁶. Wyliczenie to nie ma charakteru enumeratywnego.

Podmiotem legitymowanym czynnie do wystąpienia z takim roszczeniem jest Administracja Generalna („Administracja Centralna”) państwa (*Administración General del Estado*). Postępowanie to nie ma wpływu na ewentualną odpowiedzialność dyscyplinarną sędziego. Może jednak być podstawą wszczęcia takiego postępowania (por. art. 417 ustawy organicznej o władzy sędziowskiej).

²²⁴ Przepis ten brzmi w oryginale: „*Si los daños y perjuicios provinieren de dolo o culpa grave del Juez o Magistrado, la Administración General del Estado, una vez satisfecha la indemnización al perjudicado, podrá exigir, por vía administrativa a través del procedimiento reglamentariamente establecido, al Juez o Magistrado responsable el reembolso de lo pagado sin perjuicio de la responsabilidad disciplinaria en que éste pudiera incurrir, de acuerdo con lo dispuesto en esta Ley*”.

²²⁵ Rada Generalna Władzy Sędziowskiej jest w systemie hiszpańskim organem konstytucyjnym, którego głównym zadaniem jest stanie na straży niezawisłości sędziowskiej (m.in. uczestniczy w procesie mianowania i awansu sędziów oraz stanowi organ odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów). Jej uprawnienia można porównać do uprawnień, które w Polsce przysługują Krajowej Radzie Sądowictwa. Od decyzji Rady Generalnej Władzy Sędziowskiej osobom uprawnionym przysługuje prawo skargi do hiszpańskiego Sądu Najwyższego.

²²⁶ Przepis ten brzmi w oryginale: „*Para la exigencia de dicha responsabilidad se ponderarán, entre otros, los siguientes criterios: el resultado dañoso producido y la existencia o no de intencionalidad*”.

8. Podsumowanie

Na wstępie wskazać należy, że w większości analizowanych systemów prawnych odpowiedzialność państwa za działania władzy sądowniczej uregulowana jest już na płaszczyźnie konstytucyjnej – zazwyczaj w drodze ogólnej deklaracji statuującej taką odpowiedzialność za działania w sferze władczej (prawo niemieckie, austriackie, szwajcarskie włoskie). Wyjątkowo jedynie normy konstytucyjne odnoszą się do naprawienia szkody wyrządzonej działalnością władzy sądowniczej (prawo hiszpańskie). Normy konstytucyjne doprecyzowywane są w ustawodawstwie zwykłym, często w drodze osobnych ustaw odnoszących się do wszystkich urzędników państwowych (prawo austriackie i szwajcarskie) bądź jedynie do sędziów (prawo włoskie). Nawet jednak w braku takiej regulacji konstytucyjnej odpowiedzialność państwa za działania władzy sądowniczej przyjmowana jest w ustawodawstwie zwykłym (prawo francuskie). Wyjątkiem statuującym prawie zupełny immunitet państwa za działania władzy sądowniczej jest prawo angielskie. Możliwe jest również wykluczenie odpowiedzialności państwa za działania sądów najwyższych instancji (prawo austriackie).

Większość analizowanych systemów prawnych nie różnicuje pozycji prawnej poszczególnych sędziów (prawo niemieckie, szwajcarskie, włoskie, hiszpańskie). Zróżnicowanie występuje jednak w tych systemach prawnych, w których nie wszyscy sędziowie mają status sędziów zawodowych (prawo francuskie i angielskie). W niektórych systemach prawnych wyłączona jest też faktycznie odpowiedzialność sędziów najwyższych instancji (prawo angielskie i austriackie).

Większość analizowanych systemów prawnych przewiduje dodatkowe wymogi, przy których spełnieniu możliwe jest kierowanie względem państwa roszczeń odszkodowawczych. Przede wszystkim jest to konieczność wykazania specjalnego typu wadliwości samego działania lub zaniechania sędziego np. jego winy umyślnej, rażącego niedbalstwa, niewykonywania obowiązków (prawo francuskie, angielskie, włoskie i hiszpańskie). Dotyczy to zwłaszcza wyroków (prawo niemieckie i włoskie). Wymaga się również wyczerpania innych pozostających stronie do dyspozycji środków prawnych (prawo niemieckie, austriackie, włoskie i hiszpańskie). Jedynie

w nielicznych wypadkach wymagana jest w tym zakresie sama bezprawność zachowania danego sędziego (prawo szwajcarskie).

Niektóre systemy prawne przewidują w tym zakresie specjalną procedurę (prawo francuskie, włoskie i hiszpańskie), choć przewidują też wyjątki od niej (np. prawo włoskie w wypadku popełnienia przez sędziego przestępstwa).

W większości analizowanych systemów prawnych nie jest możliwe bezpośrednie pozywanie sędziego o odszkodowanie (prawo niemieckie, francuskie, austriackie, szwajcarskie, włoskie). Jako symptomatyczny przykład można w tym zakresie podać prawo hiszpańskie, w którym możliwość taka została wyłączona po reformie przyjętej w 2015 r. Występują w tym zakresie jednak wyjątki wynikające np. z popełnienia przez sędziego przestępstwa (prawo włoskie) lub działanie w złej wierze albo poza zakresem jurysdykcji (prawo angielskie).

Państwu przysługują w każdym z analizowanych systemów prawnych roszczenia regresowe względem sędziego. Ich istnienie oraz przesłanki mogą być przesądzone już na poziomie konstytucyjnym (prawo niemieckie i austriackie). Niektóre ustawodawstwa regulują to zagadnienie także na poziomie niższym niż federalny (prawo szwajcarskie). Możliwa jest również odmienna sytuacja, w której roszczenia o zwrot wydatkowanych kwot są kierowane przez sędziów pokoju względem państwa (prawo angielskie).

Przesłankami zaistnienia roszczeń regresowych są szczególnie naganne czyny sędziego, zazwyczaj łączone z jego winą umyślną lub określonym rodzajem niedbalstwa – zwłaszcza rażącego (prawo niemieckie, francuskie, austriackie szwajcarskie, francuskie, włoskie, hiszpańskie)²²⁷. W tym zakresie procedura dochodzenia roszczeń regresowych od sędziów może być określona w identyczny sposób, w jaki dotyczy to pozostałych urzędników (prawo niemieckie, austriackie, szwajcarskie). Niekiedy ustawodawca definiuje, jakie zachowania sędziego spełniać będą przesłanki rażącego niedbalstwa (prawo włoskie).

²²⁷ Można zresztą zauważyć, że w prawie porównawczym są to dość standardowe podstawy do roszczeń regresowych zob. Ch. von Bar, *The common European Law of Torts. Volume I*, Oxford 1998, s. 162-163.

Wysokość regresu jest zazwyczaj nieograniczona, choć poszczególne ustawodawstwa mogą wprowadzać w tym zakresie wyjątki (np. prawo włoskie). Możliwe jest również udzielenie dyskrecjonalnej władzy sądowi orzekającemu w sprawie, aby należne państwu roszczenie regresowe obniżył na zasadach słuszności (prawo austriackie).

Na koniec podkreślić należy, że brak jest projektów uregulowania odpowiedzialności cywilnoprawnej sędziego w projektach europejskiego prawa cywilnego. Zgodnie art. 7:103 księgi VI Draft Common Frame of Reference (zatytułowanym – *Public law functions and court proceedings*) księga ta (regulująca odpowiedzialność wynikającą ze zdarzeń innych niż umowy) nie obejmuje odpowiedzialności osób lub jednostek wynikających z wykonywania lub zaniechania wykonywania zadań wynikających z prawa publicznego lub wykonywania obowiązków tych podmiotów w toku procedur sądowych²²⁸.

²²⁸ W oryginale: “*This Book does not govern the liability of a person or body arising from the exercise or omission to exercise public law functions or from performing duties during court proceedings*”.

VII. Literatura

E. Bagińska, *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej*, Warszawa 2006;

Z. Banaszczyk, *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej*, Warszawa 2012;

Ch. von Bar, *The common European Law of Torts. Volume I*, Oxford 1998;

Ch. von Bar, *The common European Law of Torts. Volume II*, Oxford 2000;

Ch. von Bar (red.), *Principles of European Law. Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another*, Oxford 2009;

Ch. von Bar, E. Clive (red.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009;

P. Biskup, P. Mikuli, *Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, [w:] *Status prawny sędziego we współczesnych systemach politycznych*, red. P. Mikuli, Koszalin-Gdańsk 2013;

F. O. Blázquez, *Responsabilidad civil de los Jueces y Magistrados por ignorancia inexcusable*, *InDret – Revista Para del Análisis Del Derecho* 2010, nr 4;

A.W. Bradley, *The constitutional position of judiciary*, [w:] *English Public Law*, red. D. Feldman, Oxford 2009;

A.W. Bradley, K.D. Ewing, *Constitutional and Administrative Law*, Edinburgh 2003;

R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013;

H. Brox, W-D. Walker, *Besonderes Schuldrecht*, München 2011;

D.G. Cracknell, *Obligations: The law of tort*, London 2001;

C. van Dam, *European tort law*, Oxford 2013;

J. Flour, J.-L. Aubert, E. Savaux, *Les obligations 2. Le fait juridique*, Paris 2009;

M. Fuchs, W. Pauker, *Delikts- und Schadensersatzrecht*, Berlin-Heidelberg 2012;

W. van Gerven, J. Lever, P. Larouche, Ch. von Bar, G. Viney, *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law. Scope of Protection*, Oxford 1998;

W. van Gerven, J. Lever, P. Larouche, *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law*, Oxford-Portland 2000;

L. La Greca, *La responsabilità civile dei magistrati Prime riflessioni a margine della recente riforma*, Archivio Penale 2015, nr 2;

J. Gross, *Schweizerisches Staatshaftungsrecht. Stand und Entwicklungstendenzen*, Berne 2001;

V. Holderbach-Martin, *La responsabilité du fait de la fonction juridictionnelle face aux exigences du droit européen*, Recueil Dalloz 2003;

J. Joly-Hurard, *La responsabilité civile, pénale et disciplinaire des magistrates*, Revue internationale de droit comparé 2000, Nr 2;

F. Kernaleguen, *Institutions judiciaires*, Paris 2012;

M. A. Kessler, [w:] *Basler Kommentar Obligationenrecht. Art. 1-529 OR*, red. H. Honsell, N. Vogt, W. Wiegand, Basel 2015;

H. Koziol, *Österreichisches Haftpflichtrecht, Band 1. Allgemeiner Teil*, Wien 1997;

G. Kucsko-Stadlmayer, [w:] *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band VII/1: Grundrechte in Österreich*, red. D. Merten, H.J. Papier, Heidelberg 2009;

Y. Lequette, *Des juges littéralement irresponsables*, [w:] *Mélanges dédiés à la mémoire du Doyen Jacques Héron. Liber amicorum*, Paris 2008;

M. Lunney, K. Oliphant, *Tort Law. Text and Materials*, Oxford 2008;

Ph. Malaurie, L. Aynès, P. Stoffel-Munck, *Les Obligations*, Paris 2009;

H. Maurer, *Allgemeines Verwaltungsrecht*, München 2011;

D. Medicus, S. Lorenz, *Schuldrecht II. Besonderer Teil*, München 2010;

Ch. Müller, [w:] *Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Obligationenrecht. Allgemeine Bestimmungen*, red. A. Furrer, A.K. Schnyder, Zürich-Basel-Genf 2010;

H.J. Papier, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 5, Schuldrecht, Besonderer Teil 5, §§ 705-853*, red. P. Ulmer, München 2004;

T. Öhlinger, H. Eberhard, *Verfassungsrecht*, Wien 2012;

F. Ossenbuhl, *Staatshaftungsrecht*, München 1998;

H.J. Papier, *Staathaftung*, [w:] *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band VIII. Grundrechte: Wirtschaft, Verfahren, Gleichheit*, red. J. Isensee, P. Kirchhof, Heidelberg 2010;

R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 2012;

H. Rey, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, Zürich-Basel-Genf 2008;

W.V.H. Rogers, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2002;

G. Schmidt- Rantsch, J. Schmidt-Rantsch, *Deutsches Richterrecht. Kommentar*, München 2009;

R.J. Schweizer, [w:] *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa, Band VII/2. Grundrechte in der Schweiz und in Lichtenstein*, red. D. Merten i H.J. Papier, Heidelberg-St. Gallen 2007;

D. Sevgili, *La responsabilité de l'état et des collectivités territoriales. Les problèmes d'imputabilité et de répartition*, Lyon 2013;

H. Sprau, [w:] *Palandt Bürgerlichen Gesetzbuch mit Nebengesetzen*, München 2016;

F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris 2013;

G. Viney, *Introduction à la responsabilité*, Paris 2008;

W. Wade, C. Forsyth, *Administrative Law*, Oxford 2004;

R. Welsch, B. Zöchling-Jud, *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht- Allgemeiner Teil, Schuldrecht-Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2015;

F. Werro, *La responsabilité civile*, Bern 2011;

F. Werro, [w:] *Commentaire Romand. Code des obligations I. Art. 1-529 CO*, red. L. Thévenoz, F. Werro, Bâle 2012;

Ch. Witting, *Street on Torts*, Oxford 2015;

H. Wöstmann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse, §§ 839, 839a*, red. J. Hager, Berlin 2013;

J. Zatorska, *Odpowiedzialność odszkodowawcza państwa członkowskiego za działania władzy sądowniczej na przykładzie Polski i Francji*, Europejski Przegląd Sądowy 2008, nr 7.